

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO
HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA
U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. III. Br. I.

„Starohrvatska Prosvjeta“ izlazi četiri puta na godinu najmanje na dva tiskana arka. Predbrojba za nečlanove u monarkiji iznosi 8 kruna, a u inozemstvu 9 kruna ili 9 franaka. Predbrojba, knjige i listovi šalju se upraviteljstvu društva u Knin, a starinarske vesti, rukopisi i slike za časopis uredniku u Korčuli.

U KNINU 1897.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

OIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Sadržaj.

	Strana
1. Dvije nadpisne uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru. (<i>Deux inscriptions réminiscences concernant Zvonimir, roi des Croates.</i>) Sa slikama. Fr. L. Marun	3
2. Topografske crteže o starohrvatskim županijama u Dalmaciji — nastavak. (<i>Esquisses topographiques à l'égard des vieux tribus croates en Dalmatie.</i>) Iz ostavštine ot. Stjepana Zlatovića	9
3. Razvalino crkve S. Stjepana u Dubrovniku. (<i>A travers les ruines de l'église Saint-Etienne à Ragusa.</i>) Sa slikama. Frano Radić	14
4. Sredovječni natpisi. (<i>Inscriptions du moyen âge.</i>) Vid Vuletić-Vukasović	28
5. Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike Sv. Marije u Biskupiji kod Knina. (<i>Restes mortels de trois anciens tombeaux croates avec les ruines de la basilique diocésaine St.-Marie dans le diocèse près de Knin.</i>) Sa slikama. Frano Radić	31
6. Izvješće o radu Hrvatskoga starinarskoga društva u obće, a napose o kršćanskim starinama do sada otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osim Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri — nastavak. (<i>Rapport sur l'activité de la société archéologique croate en général, et sur les antiquités chrétiennes jusqu'à présent découvertes et publiées en Dalmatie en particulier — excepté Solona, la Bosnie-Herzégovine, la Croatie-Slavonie et l'Istrie.</i>) Frano Radić	39
7. Razne vesti. (<i>Divers.</i>)	41
8. Bibliografija. (<i>Bibliographie.</i>)	44
9. Izvještaj upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec. (<i>Rapport de la direction de la société archéologique croate à Knin sur l'activité de la société et sur son progrès pendant le trimestre passé.</i>)	48

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO

HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. III. Br. 1.

U KNINU 1897.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Dvie nadpisne uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru.

A. Spomenik Ostrvički.

U selu Ostrvici, občine skradinske, negda gradu bibrirske županije¹, zadnje godine obreten je ulomak kamenog nadpisa, koji spominje hrvatskoga kralja Zvonimira. Predstavlja nam ga prilježća po fotografiji izradjena slika.

Spomenik je iz bielog domaćeg zrnatog vapnenjaka. Dug je 0·63 cm., širok 0·31 cm., a visok 0·18 cm. S desnog kraja slučajno je odlomljen, dok s lievog naumice je, pri kasnijoj uporabi zasječen.

Pri donjem kraju ulomka ostaje kut okvira sastavljena od četvrt-obruča i žlieba razstavljenih pločicom. Izvan okvira teče ravni rub ploče širok s gornje strane 0·17 m., s lijeve šire je za 0·06 m. Naokolo pri samom kraju ruba ploče urezan je gotičkom majuskulom latinski nadpis. Slova su visoka 45 mm., veoma su pravilna, a rad liepo izvedenih *chiaro-scuro-à* njihova udubina mienja se izmedj 5 mm. i 10 mm. Ima jih 24; dva, prvo i zadnje, prepolovljena su. Prvo je polovica slova θ dočetka jedne rieči. Zadnje je nepodpuno α .

¹ Kukuljević, Cod. Dipl. vol. I. str. 204, 206, 208, vol. II. 193. Ljubić, Monumenta vol. I str. 155, 169, 175, 177 i t. d. i t. d.

U nadpisu su dvie četverokutne točke; poslie prvoga i dvanaestoga slova. Krajevi slova završuju tankim zavojcima. Nema traga ikakovoj skraćeni.

Prva rieč sastoji iz pet čitljivih slova HIRMA . Slovo A dosiže do samog kraja kamena.

Prva vodoravna rieč jest drugi padež višebroja zamjenice *quis*: OZORZM .

Sliedi razgovietna rieč REIX , a za njom jednako razgovietno ZONEMERIZ . Za slovom I dolazi nepodpuno Z . Ne treba ni spominjati, da je iza slova Z sliedilo S . Ove dvie rieči čitaju se dakle: „*Rex Zonemeriu*“(s), „*Kralj Zonemer*“ (Zvonimir). Ove dvie rieči najglavnija su čest spomenika, pošto nam jasno spominju hrvatskoga kralja Zvonimira. Cielu ulomak nadpisa čita se dakle: . . . o. firma cuorum rex Zonemeriu(s) . . .

U svim ispravama prije XII. vieka Zvonimirovo je ime pisano: „*Suinimir bano*“¹, „*Sui(ni)miro bano*“², „*Suinimir . . . dux*“³, „*Suinimir . . . rex*“⁴, „*regis Sunynimiri*“⁵, „*regis Sunimiri*“⁶, „*Suinimir rex*“⁷.

Na prepisu pečata u spljetskom arkivu stoji: „*Svinimir rex*“⁸. Na tobožnjemu epitaphiu nadgrobne ploče stajalo bi: „*Svonimirum*“⁹, nu dokazano je, da je taj epitaphium kasnije za porugu izmišljen.

Dvie isprave iz XI. vieka nazivlju ga „*Zvoimir*“¹⁰, „*Zvonimir*“¹¹, nu Rački dokazuje, da su spuriae, te u opazci prve kaže: „*Nominis aequae dieti regis scribendi ratio (Zvoimir) aliis hujus temporis immo XI—XIX. saeculorum, acti prorsus aliena est*“.

Poslie XI. vieka susretamo ime pisano „*Suenimiri*“¹², „*Suennimir*“¹³, „*Zvanimeri*“¹⁴, „*Zvonimir*“¹⁵, „*Zolomerus*“ . . . „*Zolemyri*“¹⁶, „*Zvonimir*“¹⁷, „*Zorobelus*“¹⁸.

Dr. Rački u raspravi o nadpisu¹⁹, koga ćemo se malo dalje dotaknuti, nadodaje, kako „prof. dr. Geitler volio bi ono ime Zvonimir, izvoditi iz osnove . . . ЗВХИХ , sonus; pa misli, da je naš klesar, t. j. nadpisa u sv. Luciji, sasma pravilno upisano ЗВХИМИРХ , t. j. po staroslov. ЗВЪНИМИРЪ ; pa da su Hrvati ovoga kralja zvali „*Zvonimir*“, kako ga i hrv. ljetopis piše i gdje koje potonje isprave. On bi Hrvatuu, koji je ovo ime napisao hrvatskim pismom, volio dati priednost pred latinskimi pisci, ako jesu suvremeni, koji su slov. Z često pisali sa s . Kako latinica piše slov. Ъ često s i (Pirvanego = РГЪ .) to, da se i „*Suinimir*“ piše mj. ЗВЪНИМИРЪ “.

Naš nadpis pokazuje nam još jednu varijaciju pisanja imena kralja Zvonimira, t. j. „*Zonemerius*“.

¹ Monumenta str. 80—85. ² Monum. 96. ³ 103—105. ⁴ str. 104, 106, 108, 111, 114, 115, 119, 126, 127, 132, 138, 140, 144, 145—148. ⁵ 162. ⁶ 163—164. ⁷ 213. ⁸ C. D. 210, god. 1083. ⁹ C. D. 218. ¹⁰ 111. ¹¹ 146. ¹² Kukuljević. Cod. Dipl. I. 189. ¹³ 211. ¹⁴ 216. ¹⁵ Starine VII. 137. ¹⁶ Rački, Monumenta VII. 474. ¹⁷ Hrvatska kronika kod Oručića, 31. ¹⁸ Arkiv IX. 13. ¹⁹ Starine VII.

Iz navedenih osamitih rieči našega nadpisa uzaludno bi bilo svako natezanje, da se odgoneta okolovština, pod kojom je nadpis podignut i koje znamenovanje ima na istomu ime hrvatskoga kralja Zvonimira.

Po nesumnjivim paleografskim oznakam nadpis potječe iz druge periode takozvanih gotičkih pismena, a mi ga stavljamo u XIII. ili XIV. viek, dakle daleko poslie smrti kralja Zvonimira.

Nadpis je našast uzidan, slovima unutra okrenutim kao prosto gradivo u seoskoj crkvisi sv. Ante Paduanskoga u Ostrvici, u kojoj je u istu svrhu bio uzidan, ali slovima vani okrenutim, nadpis minuskulom gotičicom odnosni Šubićim, o kojemu je bilo govora i u našem glasilu¹. Ni jedan ni drugi ne pripadaše sadanjoj crkvisi, koja je početkom XVIII. stoljeća bila iz temelja podignuta, nego su donešeni iz kakvih bližih ruševina, najvjerojatnije iz same Ostrvice ili iz neposredne blizine. Tim ruševinama do danas ne mogosmo da udjemo u trag.

Za obret ovog velevažnoga spomenika zahvaliti je u prvom redu našem vriednomu povjereniku gosp. Vladimiru Ardaliću, koji netom čuo od nekog ostrvičkog seljaka, kako kroz pukotine jednog kamena na spomenutoj crkvisi opažaju se neka slova, odmah nas je o tom obavjestio. Što takodjer dočuvši i upravitelj crkvice, dobri naš prijatelj g. Mate Lovrić, dao ga je izvaditi i u svoju kuću prenieti. Ovdje smo ga imali prigodu dva puta pregledati, te, usrdnošću pošt. župnika ot. Rube Hamera i spomenutoga gosp. Lovrića, uz neznatnu odplatu, ustupljen je našem društvu, te se čuva u društ. muzeju.

U istoj crkvisi opaža se više kamenova kao gradivo uzidanih, o kojima se naslućuje, da bi mogli biti česti našega spomenika.

Dok se ne prevladaju neke zapreke, koje su na putu pregledanju i tog kamenja, neusudjujemo se upuštati u daljno nagadjanje ob opisanom ulomku nadpisa.

* * *

Namjerom, da svi važniji starohrvatski spomenici nadju mjesta u našem glasilu, da tako naše čitatelje sa istima upoznamo, prenosimo ovdje sliku i kratak opis i drugog premda već objelodanjenog prezlamenitog nadpisa, koji takodjer spominje slavnog hrvatskoga kralja Zvonimira.

B. Spomenik Krčki.

Tko želi poblize biti upućen o važnosti ovoga spomenika, neka pročita iscrpljivu raspravu dra. Račkoga, objelodanjenu u knjizi „Starine“ VII. str. 130—163 i „Monumenta“ VII. str. 487—89; mi samo ovdje prenosimo najglavnije crte iz iste rasprave :

¹ „Starohrv. Prosvjeta“ god. I. br. 2, str. 71.

da je Dobrovit bio ondje opatom iza Držihe: onda taj drugi diel napisa, prema tomu sav nadpis, jer je nadpis uklesan u jedno vrieme, pađa u još kasnije doba¹.

„Prema tomu, a tiem zaključujemo ovo iztraživanje, nutnji bi i vanjski dokazi pokriepjljivali ono čitanje prvih pismena, da je ploča sv. Lucije postavljena god. 1100, t. j. dvie godine prije Kolomanove krunidbe; pa da je izmedju darovnice kralja Zъvъnimira samostan sv. Lucije, koje se izvod u prvom dielu spomenika priobćuje, i izmedju one dobe minulo vrieme od kakovih 20 godina. U tom razdoblju upravljahu onim samostanom dva opata: Držiha i Dobrovit, kojih je drugi posljednjih godina XI. vieka sagradio s pomoćju svojih redovnika crkvu sv. Lucije².“

Veoma je žaliti, da ovaj dragocienjeni spomenik danomice propada, i da od dobe, od kad ga je dr. Rački objelodanio, do danas, uslied propadanja znatno je postradao, tako, da i najvažnija rieč na nadpisu „Zvonimir“ mnogo je pretrpila, pa je sveta dužnost, da se daljno propadanje, u koliko se moglo, preprieči, a to, ako se na sgodnije mjesto iz crkve Sv. Lucije prenese.

* * *

Imamo dakle dva kamena nadpisa, koja nas sjećaju na hrvatskoga kralja Zvonimira, oba uklesana poslie njegove smrti, dočim nije nam poznat ni cigli podignut za vrieme njegove slavne vladavine. Nema sumnje, da svu silu i takovih spomenika kriju ruševine, pa eto našem društvu častne zadaće, da nam ih obrete čim prije.

Fr. L. Marun.

¹ Op. cit. 149—150.

² Op. cit. 163.

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

(Nastavak v. br. 4. god. 1897.)

XI. Cetinska županija.

Jedna od davnijih županija spomenutih u X. vieku od Const. Porf. jest Tzentzena, Zentena, Centena, Zetina, hrvatski Cetina. Županija se sterala od planine Dinare do Mosora, zaokružena sa svih strana velikimi brdima i planinama: od iztoka Prolog, Kamešnica, od juga Mosor, od zapada Svilaja i Dinara a od sjevera Gnjat.

Između ovih planina stere se pitoma cetinska dolina, dugo polje od vrela Cetine do Trilja, posred kojega teče rieka Cetina od sjevero-zapada k jugu i kod Omiša izliva se u more. Plodna župa bila dobro napučena i u njoj s jedne i druge strane sela poredana i pogrđjeni gospodski gradovi. Medjašila je sa župami: od iztoka livanjskom i imotskom, od juga primorskom, poljičkom i zminjskom, od zapada kninskom, a od sjevera psetskom. — Listine spominju župane: *Dragomir iupanus de Cetina* god. 1069. (Rački: Mon. VII 74) za kralja P. Krešimira, i god. 1078. za kralja D. Zvonimira *Pribini comitis Cetinensis* (Rački. Mon. VII. 106.) kada kralj darova desetine ove županije Lovri spljetskom prabiskupu = *iupam eam quam Centenam ajunt*.

Prof. Brašnić u Izvještaju gimnazije u Vinkovcih 1878/9 na br. 25. s. 15 ubraja županiju Zatinjsku i njezina župana *Vlcina zatinscico*. (Rački. Mon. VII. 82.) Ako se još od kuda ne zna za tu županiju, mi bismo sudili, da i tuj bijaše župan cetinski, te pogrešno zapisano *zatinscico* mjesto *zetinscico* — cetinski.

Kasnijih doba bijaše župa kneza Domalda, kojemu je 1210. g. pokloni kralj Andrija II., pa knezova Nelipića i (od god. 1435.) Talovića.

Kad su Turci zaposjeli Bosnu, onda su sustopice navaljivali na susjednu Cetinu, plienili, palili i sužnje odvodili, dokle ju u prvoj polovici XVI. vieka (1536. god.) svu zaposjednuli.

Je li Cetina imala svoj glavni grad toga imena sa sielom županijske vlasti? cienimo da nije. Vidi Viestnik hrvat. arkeolog. društva 1884. br. 3, 4. Prilično da se zvala po rieci kao Pliva i Lika¹.

Gradovi.

1. *Vrlika — Verhrica — Verhrecam.* Sa zapadne strane današnjeg varoša Vrlike diže se klisurasta glavica a u vrh klisurâ sagradjen je stari hrvatski grad sa oblom kulom visokim dvoranama, opasan jakom i visokom ogradom. Gradina je još cjelokupa, samo joj je do polovice razrovana obla kula. Spominje se god. 1105. u odredi spljetskoga crkovnoga sabora uz ostale župe kninske biskupije *Verchrecam.* (Cod. Dipl. II. 131.) Cienimo, da to bijaše glavni grad županije Cetine, je jer bio sielo crkovne vlasti Nadpopa i sielo rotnoga suda. Spominje se u nagodbi kralja Sigizmunda s Mletčani god. 1433. Grad zapušten od kralja bez branioca zauzeše Turci na početku XVI. vieka i održaše do god. 1688. Opet unidjoše god. 1715. al za kratko. Od onda zapušten vrieme ga bez prestanka ruši i obara.

2. *Prozor.* U listinah spominje se grad Prozor, što ga godine 1406. potvrdi kralj Ladislav bosanskomu vojvodi Hervoji povjerivši mu svu župu vrličku. Danas toga grada nigdje spomena niti biljega nejma, izvan ako se u to vrieme nije tako zvao tvrdi grad Glavaš, pošto za davnija vremena o njem neima spomena.

3. *Glavaš.* Pri izvoru rieke Cetine na istočnom obromku planine Dinare u vrličkoj občini, na krševitu grebenu nad selom Podglavaš stoji cjelokupa stara gradina *Glavaš* sa oblom kulom, visokim kućama i jakom ogradom, sasvim sličan starom gradu Vrlike. Pratila ga kao i ostale gradove nesreća turske robije i osvojenja, dokle ga po karlovačkom miru ostaviše Turci, pa Mletčani malo kašnije zapustiše².

4. *Potravlje — Potravnik, Travnik-Potravnice.* U sadanjem selu Potravlju sinjske občine, pri istočnom obromku planine Svilaje diže se obal humac i na njem sidi stari grad zaokružen jakom ogradom, koji je spomenut u nagodbi god. 1433. Sigizmunda kralja sa Mletčani. Turci ga zaposjedoše kad i Sinj god. 1536. i održaše do god. 1688., a Mletčani kao suvišna zapustiše. Kako je blizu kuća Kotromanovića i Vindušića, tako ga zovu Kotromanovića i Vindušića gradina. O njem je obširno pisao prof. Matas u Viestniku hrv. arkeol. društva god 1882. Br. 3. s. 33.

¹ Naš predsjednik u razpravi „Starohrvatsko groblje za crkvom S. Spasa na Cetini“ („Star. Prosvj.“ God. I. Br. 4 str. 228—230) iztice dosta vjerojatno mnenje, da je sielo cetinske županije moglo biti u starohrvatskom gradu „Glavašu“ na podnožju Dinare planine 2½ km. od razvaljene crkve S. Spasa. Op. ured.

² Vidi njegov opis i slike u razpravi našega predsjednika O. Maruna „Starohrvatsko groblje i crkva S. Spasa u Cetini“ („Starohrvatska Prosvjeta“, God. I. Br. 4 str. 226—229).

5. *Sinj — Syn — Sfinga — Isfigna*. Nad današnjim varošom Sinjem podiže se strmo brdo, na vrhu klisurasto i po vrh klisura strmih sagradjen je velik i tvrd grad Sinj. Spadaše na hrvatske bane, dokle na početku XVI. vieka Cetina zapuštena i od Turaka opustošena, tvrdi gradovi ostali bez branioca. God. 1536. Turci zaposjedoše Sinj i održaše do god. 1686. Kašnje Turci pokušaše ga preuzeti al uzalud, i najzad u kolovozu god. 1715. bijahu junački odbiveni. Mletčani još bolje grad utvrdiše i održaše do pada skupno vlade, ali vrlo oštećen od čestih potresa, zapušten je i vrlo razrovan.

6. *Stolac*. U selu Lučani sinjske občine izmedju sela Potravlja i Sinja leže na oblu briegu sgromilane ruševine starih utvrda, koje zovu *Gradina*. Prof. Milinović cietri, da tute bijaše stari gradac *castrum Stolaz in Cetina*, kog spominju stare listine god. 1078. (Rački Mon. VII, 114.) i kralja Kolomana 1103. *Villam Stolaz in Cetina*. (Cod. Dipl. II. 8.) U selu Lučanih Vojvoda Hervoja kod crkve Sv. Luke napisa jednu darovnicu 1393.

7. *Vir*. S lieve strane rieke Cetine, na iztok Sinja, iznad sela Otoka u sinjskoj občini, diže se velik brieg na podnožju planine Kamešnice i na tom briegu stajaše grad Vir često spomenut od Sanuda u njegovim uspomnama. God. 1536. Turci ga zaposjedoše i kao suvišna zapustiše. Još mu preostaju podrumi i razrovane ograde, koje sad nazivlju *Manastirina* a dolina pod briegom održa ime *Zavirje*. Kada spominjemo, da su Turci god. 1536. zaposjeli Sinj i ostale tvrdjave u Cetini, označujemo doba kad su stalno u Cetini se namjestili. Još god. 1508. gradovi ostadoše bez straža i bez zapovjednika. Turci su dolazili, kako povieda M. Sanudo, i odlazili bez da su gradove zapremali; ali od god. 1536. stalno ostadoše i po tursku krajinu urediše.

8. *Brez*. U sinjskom polju bijaše grad Brez, što ga spominje listina kralja Ljudevitau XV. vieku. Njemu ga povrati Vladislava udovica Nelipića — *libere ressignavit et castrum signense Brez cum pertinentiis in Cetina*; te joj opet povraća: *item Brezovo in poglie* („Bulletino di archeol. e storia“. 1881. IV. 86.) Danas se ne zna zato mjesto, al cijenimo, da mogaše biti na jug od kukuzova klanca, gdje se na vrh briega nad poljem vide silne gromile razrušenih utvrda.

XII. Poljička županija.

Županija poljička nije označena od Constant. Porf., ali nalazimo njezine župane uz ostale podpisane na kraljskim poveljam i darovnicam: god. 1070. *Dalizo poliscicoteste*. (Rački, Mon. VII. 82.) *Uisono polstico*. god. 1076. (Rački, Mon. VII. 113.) *Uratina polstici*. god. 1088. (Rački, Mon. VII. 149.) Županija se sterala u slici poluotoka okolo brda Mosora, opasana riekom Cetinom sa iztoka i juga od Trilja do Omiša; za jugo-zapada oblievena morom od Omiša do Stobreča i od Stobreča na zapadu riečicom

Zrnovicom do Klisa. Županije joj stale: od iztoka Imotska, od juga Mokra ili Makarska, od zapada kliška¹, od sjevera cetinska².

Na saboru u Križevcima, kada Hrvati primiše Kolomana — 1102. — za svoga kralja, između predstavnika i zastupnika glavnih plemena nadje se i Pribislav de genere Politchorum, (Cod. Dip. II. 4.) knezovi Kačići dugo su tamo vladali, pa i Šubići; kašuje hrvatski bani i slavni Nelipići.

Svu župu zaprema krševita planina Mosor, u listini kralja Kolomana 1103. *Mosori cumtoto monte magno Politii*. (Cod. Dipl. II. 8.) Poljica se diele na tri kraja: *Gornja* na sjever Mosoru, *Srednja* s južnoga mosorskoga podnožja, i *Donja*, ili primorje uz morsku obalu, od Omiša do Žrnovice. Poljička župa kako u stara vremena, tako i sada, napučena od samih Hrvata, nikad se među njih ne umješa strani sviet koga drugoga roda; svjedjerno su sačinjali posebnu nezavisnu obćinu, koja se vladala po svojih zakonih *Statuta*, i ako veće krat primorana plaćati danjak Turcim i Mletčanim. Poljička sela od hiljade godina spominju se u listinama hrvatskih kraljeva. Tugari su spomenuti u listini velikoga župana Trpimira god. 852., pa i druga sela. (Cod. Dipl. I. 46.)³

¹ U poljičkomu statutu (M. Mesić u Arhivu za povj. jugosl. Knj. V, str. 309) ovako su za god. 1482. označene granice poljičke županije: „od zapadi od mora, gdi stecaet se rika Žrnovnica, uz brdo prvo Stojeni Kamin, pod Kaminom uprav k moru, a gori uz riku vrilo Žrnovnice, uprav Pećica, granica na Ošlji Rt, granica voda Sedrenik, peč u Krivica, granica Kučića, granica u Konevodu, granica Trnova Kamenica, granica Obišeni Dub, kod nega je granica Vladavića dubrava, brdo Samolek, Mali Konačnik, Cetina pod Gardun, pak niz Cetinu uprav izpod sela Čaporić, izpod sela Uglani, niz Cetinu ali posrid rike u blato od Radobile, niz riku pod Kreševu pod selo Katune, sve niz riku u Perućicu, pod grad Zadvarje, niz riku pod Slime, u Kučiće, niz riku pod Kunak tisni kameni, niz riku pod Miric Viseć medviju, niz riku prid grad Omiš, pake u more, a niz more do Stobreča ali do u riku Žrnovnicu“.

² I zar stobrečka.

³ Prof. V. Klaić još ovo piše o poljičkoj povjesti: „I u 12. stoljeću, za prvih vladara Arpadovića, često je spomena župi Poljičkoj. Poljičkom župom upravljaje tada za cijelo moćno pleme Kačića, koji su imali prostranih posjeda u planini Mosorskoj, te koji su se s nadbiskupom spljetskim (Rajnerijem g. 1180. Kuk., Cod. dipl. II str. 112—118. Op. Ured.) bili zavadili radi posjeda u selu Srinjinah (in villa Serengene). Poljičani sudjelovali su u to doba kod svih poduzeća Kačića. Već tada dielilo se je pučanstvo poljičko na *plemiće* i *neplemiće* (terre de *nobilibus chroatensis et ignobilibus*). Godine 1239. umre neki Tolen, knez Poljica, (Tolen de Policia), koji za života svoga mnogo jada zadavao susjednim Mletčanom. Po njegovoj smrti, kad su Spljećani zapodjeli borbu sa Trogirom, nalazimo god. 1243. i 1244. Poljičane na strani Spljećana, te oni zajedno sa bosanskim banom Ninoslavom i drugim protivnici kralja Bele pomažu protukraljevsku stranku. Nu dočim se je Spljet god. 1244. pokorio, Poljičani i nadalje ostadoše oporni vlasti kraljevot. Godine dapače 1259. sklapaju Butko, ban primorski, i Vid knez vinodolski i modruški savez sa dalmatinskim obćinama Spljetom i Trogirom u tu svrhu, da se poduzme vojna na Poljičane, koji bijahu tada nevjerni kralju Beli IV. (cum infidelibus Polliganis dictae coronae). Obje se obćine tom prilikom obvezaše, da će svimi silami pomagati bana Butka, a osobito da neće bez njega sklapati posebna mira sa Poljičani. Pod konac 13. stoljeću zavladaše župom Poljičkom knezovi Šubići. Osobito knezu Mladenu II. Šubiću pokazase se Poljičani veoma skloni. Godine 1322., kada se bješe naj diglo sve više plemstvo hrvatsko i bosansko, pomagahu ga upravo Poljičani i Vlasi (auxilis Vlacorum et Policianorum), a nakon poraza nadje on utočište upravo u Poljičih (fugit Policium).

Po padu plemena Šubićeva u prekovlebitskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, tamna je povjest poljička. Za cijelo da su Poljica već u prvoj polovici 14. stoljeća spala pod Bosnu, a napose pod bana Kotromanića, koji bješe već prvih godina svoga vladanja pripojio Bosni zemlju humsku, zatim Makarsko primorje do Omiša, te je već god. 1329. uznemirivao istu Korčulu. Nema skoro sumnje, da su Poljica

Poljičani nisu imali župnih varoša, niti tvrdih gradova; po sred županije, pred crkvom Sv. Jurja u Gradcu držali svoje skupštine, razpravljali o uredbi puka i pravdu dielili. Vrleti i klisure Mosora bile najbolja tvrđava i obrana u pogibli.

God. 1806. Francuzi razmetnuše kneževinu i razdieliše na obalne tri občine.

Gradovi.

1. *Nutijak*. Jedini tvrdi grad u Poljicim bijaše Nutijak sa sjeverne strane Mosora uz rieku Cetinu s desne strane prama selu Čaporicam niže Trilja. Sagradjen je po obliku starih hrvatskih gradova, na klisurastu grebenu s oblom kulom i visokom ogradom. Još je cjelokup. Taj grad bijaše gospodštine Brodarića kod Trilja s desne strane rieke Cetine, koju su kralji darivali. Posljednji gospodar god. 1488. bijaše slavni vitez Vojvoda Žarko Dražoević do g. 1508. Kako je Žarko stao na obranu zemlje medju Cetinom i Krkom, a Turci često puta prodirali, osobito u Cetinu, da mu ga dušmani ne osvoje, već krat nudio ga Mletčanin, kako bilježi M. Sanudo u svojim uspomenam; ali jer daleko od mora, nisu za nj marili, te po smrti Žarkinoj ostade zapušten; Turci ga uzeše i zapustiše g. 1536. kao i ostale po Cetini.

i za kralja Stjepana Tvrtku pripadala bosanskoj državi. Po smrti Tvrtkovoju vladaše Poljicom vojvoda i kasnije herceg Hrvoje, kojega 1416. nasledi njegov šurjak, Ivaniš Nelipić, knez cetinski, kliški i omiški. Oko god. 1420. nastojaše opet bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković, da pokori Poljičane (*Polizanos*), pa zato željaše početkom iste godine sklopiti savez toli proti Poljičanom, koli proti cetinskomu knezu Nelipiću. Dogovaranje o tom potraje sve do god. 1422., kadno se složiše u savez proti Ivanišu uz pogodbu, da od posjeda i gradova Ivanišu oduzetih imado zapasti Mletke Klis i Omiš, dočim bi gorski predjeli Poljica (montanea Polizanorum) spali pod Bosnu, ako bi to kralj Tvrtko II. baš zahtievao. U ratu, koji je doskora zatim buknuo, iznevjeriše se Poljičani Ivanišu, te odlučise na svoju ruku sklopiti mir sa Mletčani. Ovi u to ime dozvoliše dne 2. listopada g. 1422. šibenskomu knezu Nikoli Maripetru, da počme sa Poljičani ugovarati o miru uz pogodbu, da vrate što su dosele oteli mletačkih zemalja i da u buduće živu u dobru miru i susjedstvu sa mletačkim podanici. Nu do ovoga mira ipak ne dodje, a već sljedeće god. 1423. nalazimo Poljica u rukama velikoga vojvode bosanskoga Sandalja Hrnića, koji je svoju vlst bio razširio sve do medje kotara spljetskoga. Nu ni pod vlasti Sandaljevom ne mirovahu Poljičani, već udarahu na posjed mletački, a osobito na občinu spljetsku. Poljičani su gotovo „dnevce provaljivali na zemlje spljetske i nanosili štete Splječanom“ (*Polisienses* quotidie invadunt et damnificant territoria et subditos nostros Spalati); zato je i mletačka republika dne 7. srpnja g. 1424. maložila svojim upraviteljem u Zadru, da brane Splječane od Poljičana, a ujedno je i pisala vojevodi Sandalju, neka shodna odredi, da se Poljičani u buduće okane njihovih podanika. Sandalj nemogaše ndovoljiti ovoj želji Mletčana, pošto je domala Poljica opet izgubio. Bješe mu ih naime natrag oteo Ivaniš Nelipić, te je već u srpuju g. 1425. svjetovao Sandalj Mletčane, da uzmu Poljica za se (provinciam Polizensem), uvidivši valjda, da ih ni on sam ni kralj bosanski ne bi mogli održati proti moćnomu tada knezu Ivanišu.

Kad je po smrti Ivaniša Nelipića god. 1435. postao nasljednikom njegovim Matko Talović, počeše se na novo za Poljica i Omiš otimati toli mletačka republika, koli kralj Tvrtko II. i njegov (skoro već samostalni) vojevoda Sandalj. Ovomu potonjemu uspije Poljica zauzeti, te se je sada Matko Talović kroz više godina trsio, kako bi stekao ljubav Mletčana te njihovom pomoći zadobio Poljica. Nu Mletčani uvjereni, da njihovomu tada Spljetu nema mira, dokle su goder Poljica u tuđoj vlasti, radili su radje na svoju korist. I tako se sgodi, da su mletačke čete provalile u Poljica, te je spljetski knez K. Marcello dne 29. siečnja god. 1444. mitom i grožnjama naukao Poljičane, da su se dali pod mletačku zaštitu. Radoš Petrović i Ivan Grgurić ugovoriše kao Poljički poslanici pogodbu, po kojoj su Poljica priznala vrhovnu vlast Mletčana.

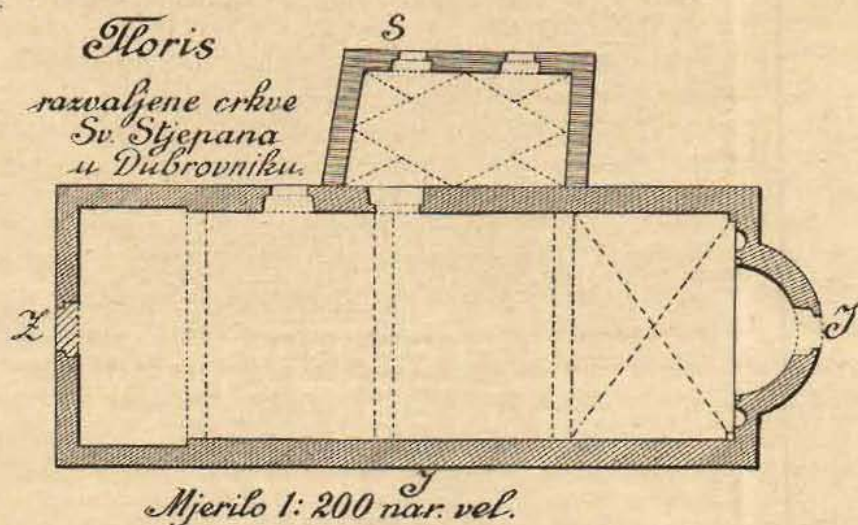
(Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati. II. str. 138—140).

(Nastavit će se.)

Razvaline crkve S. Stjepana u Dubrovniku.

(Sa slikama.)

Nza sgradje današnjeg biskupskog sjemeništa, nekadanje sjajne polače slavne porodice Gradića, u Dubrovniku, nahode se starozidine razvaljene drevne crkve S. Stjepana. Nutrnjost mirinâ je pačetvoran prostor, dug 17·3 m., širok 6·08 m., koji, pri iztočnom kraju, (kako se razabire po priloženom tlorisu), završuje polukružnom apsidom, širokom u premjeru 3·36 m. Na sred apside su tragovi prozora, a na začelnom zidu, desno i lievo od nje, su, sad zazidane, polukružne uzke konjke. Okvir glavnog ulaza sa pročelja je izvadjen i drugovdje premješten a dotičan otvor u zidu za-

zidan je za nevolju. Na zapadnom kraju mirinâ, do pročeonog zida je prostor, koji je zauzimao 3 m. duljine crkve i sačinjavao je crkovno predvorje, 25 cm. šire od crkovne ladje. Po ostancim početka popriečnog bačvastog svoda, koji se vide s dvornje strane pročelja, nad bivšim vratima, rek bi, da je na mjestu sadašnje ulice obstojao izpred atrija još i popriečan narteks. Ostalih 14·3 m. duljine crkve bilo je razdieljeno na tri pretincea (travće-a) široka po 4·31 m., koji su bili razlučeni polukružnim lukovima (pojasima), naskočenim izpod crkovnog svoda, koji su se opirali o uzidane mensole široke 93 cm., od kojih su sačuvane one prvoga luka s iztočne strane. Te mensole, po njihovom presjeku, sastavljenu poput obrnute atičke pravocrtne podstupine, i po namještenju srodne su onima, što sam jih opazio na sgradji (zar hodniku), koja se je sa sjeverne strane prislanjala na razrušenu baziliku S. Marije na Lokrumu. Pobočna, sjeverna, vrata mirinâ imaju okvir na prosto urešen u slogu preporoda sa gotičkim nadstupinama na dovraticima, te potiču iz XV. ili XVI. vieka. Nad tim vratima uzidana je oko 70 cm. visoka plohorezana ploča, koju predstavlja priložena, po fotografiji vierno snimljena, slika. Istu je sliku donio i gosp.

T. G. Jackson¹, ali u malašnu mjerilu i po naertu. Isti gosp. piše o toj ploči, da je bizantskoga sloga i da može biti iz IX. vieka². Eitelberger je također opazio tu ploču i piše o njoj da treba da potiče sa iste crkve S. Stjepana, da posve ima rano-romaničko barbarsko obilježje, kao što se ono javlja na svim sličnim sgradjama jedanaestog i dvanaestog vieka uz jadransko more³. Prof. G. Geleich⁴ piše o toj ploči, pristajući onako od prilike uz Eitelbergera, „basso rilievo alto forse due piedi rappresentante due croci sopra un intreccio di foglie; ma ha le rozze impronte primordiali dello stile romanesco, e somiglia a quei tanti modelli che il prof. Eitelberger osservò in Dalmazia su' monumenti dei secoli XI e XII“⁵. Nijedan od trojice nije potanko opisao tu pločorezbu, a opis prof. Geleicha je upravo netočan. Na ploči su urezana dva polukružna luka, koji počivaju na tri pilastra (dvie arkade). Ta inače geometrična razdioba naertana je, kako je to često bivalo navlaš od 7-og do 10-og vieka, bez ravnala, bez šestila i bez pravokutnice. Pilastri i lukovi urešeni su užetom umetnutim medju dvie obrubne pločice. Pilastri imaju svoje nadstupine,

od kojih su lijeva i srednja sastavljene od krina a desna je reminiscencija korintske. Na gornjoj strani svake arkadice je pločorezan latinski križ razširenih krajeva obrubljen sve unaokolo zarezanom ertom. Iz nadstupinâ izlaze na troprutastoj stapki krinovi, koji podupiru križeve. Izpod svakog križa je palmeta, koja niče iz vrha pravoga kuta, a ovoga troprutasti kraći iz temelja pilastara. Desna palmeta, osjem vršnog zubića, ima pet para zubića, lijeva jih ima četiri para, a obedvie završuju u dnu parom zavijenih kuka. Iz šupljeg vrha pravih kutova, izpod palmetâ, visi po krin zavijenih pobočnih laticâ. Iz donje trećine pilastara izlazi kao iz nadstupinâ još sa svake strane po krin na troprutastoj, četvrtkružno savijenoj stapki; pa je tako svaki križ i svaka palmeta medju dva krina (liljana). Izradba i kompozicija ove ploče može da pristane ne samo u IX. viek, kako piše g. Jackson, već i u VIII. Eitelberger se je slobodno zarekao, ili se nije čisto spominjao srodnih pločoreznih ureda, vidjenih u Zadru, Ninu i Spljetu, kad je mogao napisati da ovaj potiče iz XI. i XII. vieka. Ta on je sam o jednom sarkofagu zadarskom, na kojem su istom izradbom urezani krstovi medju palmetama i krinovima, kazao⁶, da su takovi uredi „der Kunstpoche

¹ Dalmatia the Quarnero and Istria. Tab. I, sl. 1, sv. I. str. 214.

² Nav. dj. II. str. 324 i sl.

³ Eitelberger v. Edelberg: Die mittel. Kunstdenkm. Dalmatiens. 1884. str. 325.

⁴ Dello sviluppo civile di Ragusa. 1884. str. 14.

⁵ Nav. dj. str. 137.

der Völker angehört haben, welche im siebenten und achten Jahrhunderte in Istrien und Dalmatien gelebt haben“, „pripadali narodima, koji su u sedmom i osmom vieku živili u Istri i u Dalmaciji“, a to su ogromnom većinom bili niko drugi nego li Hrvati. O drugom zadarskom sarkofagu iste vrsti izradbe je pisao da pripada osmom ili devetom vieku¹, o ninskom poznatom nadvratniku, da pripada IX. vieku². Pošto pak dodaje, da ures tog nadvratnika nosi obilježje rano-romaničkog razdoblja, razumije se, da je i Eitelberger pristajao uz one, koji vole umjetnost devetoga i desetoga vieka da zovu *rano-romaničkom*, nego li *bizantinskom* sa inačicom dotičnog naroda, kod kojega se je razvijala. O poznatoj figuranoj plohozrezbi spljetske krstionice, o kojoj sam ja, u polemici sa drom. Jelićem, naveo toliko razloga za njezino pripadanje X. vieku, pisao je Eitelberger da pripada u doba između devetog i jedanaestog vieka³, dakle upravo devetomu ili desetomu. Sam sebi pobija dakle Eitelberger mnijenje izrečeno o dobi ploče nad vratima crkve S. Stjepana u Dubrovniku. Tim odpada naravski i od Eitelbergerova zavisno, a nikako drukčije čvršće ne poduprto mnjenje prof. G. Gelcicha. Kako se razabire po slici, prof. Gelcich nije pravo kazao, kad je pisao, da su križi „sopra un intreccio di foglie“ „nad pleterom lišća“, jer na ploči neima nikakova lišća, a još manje pak kakva pletera.

Uz crkavno zdanje, sa sjeverne strane zidine, i to uprav prama sredine crkvene ladje bila je u preporodnom slogu XV. vieka dogradjena mala riznica (Vidi na tlorisu pri početku ovog članka) na osnovi inosmjernjaka duga 5.79 m., široka 3.25 m., obskrbljena sa dva prozorčića sa sjeverne strane, i posvođjena zrealastim svodom sa umetnutim kapicama (njem.: Spiegelgewölbe mit einschneidenden Kappen) poredanim kako je naznačeno na slici. Isti se svodovi opažaju u prizemlju susjedne spomenute polače, kao što i po mnogim bivšim plemićkim dvorovima u Dubrovniku, jer su to bili oblubljeni svodovi preporodnog doba. Da je ta riznica iz preporodnog doba svjedoči još štiti grba urezana na mensoli svoda s južne strane, koji ima oblik druge polovice XV. i početka XVI. vieka, svjedoči okrugli na četvero probiven prozor (njem. Vierpass) urešen naokolo doričkim jajeima, kao što i cvjetovi od akantusova lišća uklesani na zaključnim kamenovima spomenutih svodova.

Pri ulazu u riznicu iz starozidine, s lijeve strane bijaše uzidan ulomak praga dug 41 cm., šir. 19 cm., deb. 7.5 cm. urešen na licu troprutastom mješovitovrtnom pletenicom sastavljenom od dva na cik-cak izlomljena pruta (vodice), koji se među sobom po sriedi širine pravokutno križaju, i dva uzdužna niza kratkim prutima vezanih polukrugova, kojih su središta u vrhovim prelomnih kutova spomenutih prutova. Prof. Gelcich piše o tom uresu, da je istovetan s onim arhitrava iz prve polovine IX. vieka, koji u sakristiji crkve S. Trifuna u Kotoru napominje Andreačija Saračena i drugove mu.

U mjesecu ožujku ove godine je, u svrhu skorašnjeg pripogradjenja i proširenja sjemenišne sgradje, bila oborena opisana mala riznica, pa je tom prigodom bilo otkriveno i, pohvalnom brigom pošt. kanonika dubr. stolne crkve dra. Mata Pište, sahranjeno još nekoliko kamenitih uresnih i dva nadpisna ulomka, koji su po svoj prilici također pripadali crkvi S. Stjepana.

Jedan od tih nadpisnih ulomaka dug je 34 cm., šir. 21 cm., debeo 6 cm. Širinom je razdieljen na tri od prilike jednaka uzdužna pojasa, od kojih su gornja dva urešeni svaki svojim nizom trobridnih oštih lukova uzko jedan do drugoga poredanih. Između dva i dva luka proviruju vršci drugih za njima stojećih. Ti lukovi oblikom i poredanjem napominju nizove kimatija na doričkoj nadstupini kod starih Grka; a nahode se slični oko

¹ Nav. dj. str. 134.

² Nav. dj. str. 168.

³ Nav. dj. str. 286.

luka ulomka tegurija ciborija sa nadpisom ... *pro duce Trepime(ro)* ... nadjena u Rižnicama kod Klisa¹ (uprav na granici medju Klisom i Solinom), o kojemu prof. dr. Fr. Bulić sudi da je iz IX. ili X. vieka. Na trećem je pojasu ostatak nadpisa

... S . ASTRA PETIT CESSV ...

koji bi se imao zar čitati:

... s . astra petit cess ...

Drugi je nadpisni ulomak oko ulomka luka sa tegurija otarskog ciborija i jest:

... AO S € SCĀ SOFIA // ... što se čita:

... aos (et) s(an)c(t)a Sofia ...

a kad promislimo na okolnost, da su se u IX. vieku grčki jezik i obred mnogostruko upotrebljavali u našim primorskim gradovima, te da imamo i drugih nadpisa iz toga vremena, gdje su pomiešane latinske i grčke rieči i slova, možemo nagadjati, da je ono *aos* dočetak imena (*Pankr*)*a(ti)os*, t. j. uprav svetoga Pankracija, kojega su moći bile sahranjene u crkvi S. Stjepana, a to najvjerojatnije pod velikim oltarom; kad nebi to bio dočetak grčke rieči *vzòs* = hram, ili zar *προνος* = predvorje. Više nadpisa luk je obrubljen nizom kukâ, kojih je devet sačuvano, a obične su u hrvatsko-bizantinskoj umjetnosti u obće, a napose baš pri gornjim na polukrug ili na lastavicu završenim tegurijama ciborijâ, otarâ i krstionieâ. Taj je ulomak dug 44·5 cm., šir. 12·5 cm., deb. 12 cm.

Medju nadjenim uresnim ulomcima nahodi se ulomak pluteja dug 27 cm., šir. 25 cm., deb. 5 cm., na kojemu su ostanci zavojica i grana sa grozdovima nacrtanim šematičnim načinom običajnim u VIII. i IX. vieku.

Tu su još tri pomanja ulomka ploča urešenih trobridnom pletenicom, jedan komad lezene plutejâ od biela mramora, urešene plohorezanom trobridnom dvostrukom pletenicom krugovâ i komad biela mramora, dug 49·5 cm., širok 24 cm., deb. 13 cm.

Orkvu S. Stjepana napominje Konstantin Porfirogenit (g. 949.), te u latinskom prevodu o njoj kaže: „*Ceterum in eadem urbe (u Dubrovniku) depositus fuit s. Pancratius in aede s. Stephani, quae est in media urbe*“².

Gjunije Resti († 1735.) ostavio je u svojoj dubrovačkoj kronaci napisane sliedeće bilješke³:

„Così pure il re (Polimiro nipote di Radoslavo, re parimenti dei Slavimi) (oko god. 920.) fece gran limosine nella chiesa di santo Stefano protomartire, nella qualle pose le reliquie di S. Nereo, Achilleo, Panerazio, Petronilla e Domitilla portate da Roma, dando la cura di detto tempio ad alcuni nobili, suoi clienti, della casa di Croce „la quale ai tempi dei nostri bisavoli è mancata“.

„E poco dopo (god. 932.) Stefano, re di quella parte della Bossina, che si chiama Croazia Bianca, venuta in parte a Crescimir, suo padre, quando con Prelemiro, suo fratello, fece la divisione del regno paterno, a causa d'una grave malattia fece voto di ristaurare (Cerva aggiunge e dotare) la chiesa di s. Stefano a Ragusa, poichè questa, essendo stata fabbricata negli esordi della città, come dice il Porfirogenito, si trovava per la vecchiezza in mal arnese. E l'accommesso del re Stefano suddetto stette a Ragusa intorno alla detta fabbrica due anni, avendo spesa buona somma di danari. Fece l'abitazione del prete accanto di detta chiesa, nella quale pose per piovano un pio parente, detto per nome Stoico.

¹ Vidi članak prof. dra. Fr. Bulića: „Nadpis Trpimira bana hrvatskoga našast u Solinskom polju“ u *Viestniku hrv. ark. društva* God. XIV. Br. 2. str. 54—58.

² De adm. imp. c. 29, kod Račkia Doc. VII. str. 402 polag Bonn. izd.

³ Mon. sp. hist. Sl. Mer. V. XXV. Scriptorum, II. str. 26—27.

„Non solo il re fece riedificar detta chiesa, ma ancor lui e la regina sua consorte a nome Margarita, di nazione romana, mandarono gran quantità d'argento, per ornar tutte le relique de santi, che in buona quantità si trovano in detta chiesa“. Dalje pripovjeda, da su kralj Stjepan i žena mu Margarita došli glavom u Dubrovnik, pohodili crkvu S. Stjepana, „e lasciarono elemosine grandi, con far le divozioni in essa. Alla repubblica, poichè con distinzione non ordinaria li aveva trattato, donò in segno d'amorevolezza le contrade di Breno, Vergato, Ombla, Gravosa, la valle di Malfi, ed una parte di quella di Gionchetto, obbligandola a far fabbricare, in tutte le ville, chiese di S. Stefano d'una stessa grandezza“. Po' smrti kralja Stjepana (str. 28) kaže, da se je kraljica Margarita posve preselila u Dubrovnik i odlučila živiti kao duvna kod crkve s. Margarite. Ona da je donijela u Dubrovnik dva komada od drva presv. Križa, od kojih je veći među moćima javne riznice.

Na str. 132: „L'imperatore (di Russia) (god. 1349.) si trattenne a Ragusa tre giorni nei quali onorò il governo, visitò la chiesa di s. Biagio, nuovamente fabbricata in piazza, la chiesa di S. Stefano e la vecchia chiesa di s. Biagio“.

Dubrovački pokojni kanonik Stjepan Skurla¹, popravljajući Resti-eve anakronizme, ovako piše po Resti-u istomu: „Stjepan kralj hrvatski pritisnut teškom i dugom nemoći zavjetovao se da će popraviti i providjeti zakladom crkvu S. Stjepana u Dubrovniku. Crkva ova bijaše na glasu cijeca čudesà, što po izprošenju svetijeh moći u njoj se događahu; a bijaše potreba da se načini i popravi zbog njezine starodavnosti.“

A kad Stjepan ozdravi, posla u Dubrovnik svoga povjerenika sa svotom od 6000 dubrovačkih perpera, naredivši mu da gragju crkovnu popravi, i da on nad tjem poslom nadzira. To bi svršeno u dvije godine danà; tada povjerenik, po naredbi kraljevoj utemelji zakladu za jednoga crkovnjaka, koga dužnost bijaše imati pomnju od iste crkve, i predadu za prvi put tu službu jednome kraljevu rođaku, kojemu bješe ime Stojko.

Malo za tjem isti kralj sa svojom ženom *Margaritom* dogje pohoditi Dubrovnik; i ovom prigodom, da bi zahvalio Dubrovčanima na prijateljskom dočeku, darova im Župu, Brgat, dio Šumeta, Gruž, Rijeku. Zatim sve do Orašca — koje zemlje nalode se naokolo Dubrovniku² — tjem uvjetom, da u svijem rečenijem mjestima, podignu po jednu crkvu na čast S. Stjepana. Dubrovčani sagradiše crkve, koje i dan današnji se vide u Sustjepanu, u Rijeci i u Zatonu.

Malo vremena progje otkad kralj otide iz Dubrovnika, a smrt ga razdijeli od ovoga svijeta. To se dogodi okolo godine 1050. te odmah po njegovoj smrti, žena mu *Margavita*, sakupivši svoje blago, preseli se u Dubrovnik“.

Eitelberger³ ovako piše: „Er (Const. Porph.) erwähnt ferner dass in Ragusa der Leichnam des heiligen Pancratius in der Kirche des heil. Stephanus aufbewahrt worden sei, welche in der Mitte der Stadt liegt“.

Die alte Kathedrale St. Stephan, angeblich im Jahre 930 gebaut, im Jahre 1050 restaurirt, wurde im Jahre 1667 gänzlich zerstört und ist nie wieder aufgebaut worden. In der Nähe des Ortes wo diese Kirche stand, ist ein kleines Basrelief vorhanden“ itd., kako sam već prije iztaknuo o pločorezanoj ploči nad pobočnim sjevernim vratima.

¹ Moćnik stolne crkve dubrovačke. 1868. str. 42—43.

² Do tada dubrovačko zemljište počinjalo je od Višnjice, t. j. od Sv. Jakoba, a dospijevalo kod tri crkve, na pogled Gruža. *Mauro Orbini* protiv obćenom mišljenju pripisuje gori rečene darove Krešimiru Stjepanovu sinu.

Op. istog Skurle.

³ Nav. dj. str. 325.

Prof. Gius. Gelcich¹ piše o crkvi sv. Stjepana: „La chiesa, della quale è memoria prima di tutte le altre è quella di S. Stefano citata dal Porfirogenito. Si crede di vederne i ruderi nelle quattro mura tuttora esistenti di una chiesuola abbastanza vasta e fino al tempo dell' ultimo terremoto (1667.) coperta da una volta poggiate su tre alti e bei pilastri per parte. Tale opinione come pure la fama che esse sia stata eretta dalla vedova del bano Stefano, è dovuta alla seguente iscrizione:

IVNIVS GRADIVS MATTÆI FILIVS PIETA
TE MOTVS OSSA EX SEPVLCHRIS ANTE
HANC ÆDEM POSITIS IAM PENE VETVSTA
TE DIRVTIS IN QVIBVS ETIAM STEPHANI
REGIS BOSNÆ CVIVS VXOR MARGARITA
HANC ÆDEM DIVO SVI VIRI COGNOMINI
POSVERAT CONDITA FVI SSE FAMA
FEREBAT COELI ET HOMINVM IN
IVRIIS OBNOXIA IN HOC SEPVLCHRVM SVA IMPENSA
FACTVM
ANNVENTE SVMMO PONTIFICE GREGORIO XIII
TRANSFERENDA CVRAVIT ANNO MDLXXXX.

Messa da parte, siccome infondata, la fama secondo la quale il tempio di S. Stefano dovrebbe essere stato eretto dalla pietà di Margherita, si ricordi anzitutto che l' autore che di esso parla è Costantino Porfirogenito, il quale, discorrendo delle città rimaste all' impero dopo la calata degli slavi, descrive d' ognuna la chiesa che aveva maggiore importanza pel culto, e che secondo l' uso di quel tempo era nel centro della città, come appunto trovasi S. Stefano; e che discorrendosi della religiosità de' primitivi Ragusei si risale a un' epoca anteriore al concilio di Spalato, quando cioè, specialmente nella Dalmazia meridionale, si cerca invano un' edificio di mediocre grandezza od un lusso architettonico qualunque². Se stiamo quindi sulle tracce delle chiese esistite a quei tempi nella Dalmazia meridionale³, chiesa di S. Stefano di Ragusa si deve immaginare in luogo di una opera artistica, un sarcello capace di contenere poco più dei ministri dell' altare; dalla volta bassa, fregiato internamente e spesso anche esternamente di affreschi, con un' abside non più spaziosa di quando occorra per l' altare, e da ultimo illuminato soltanto da pochi raggi di luce penetranti attraverso un numero dispari di fori praticati sulla lastra di pietra che chiude un' unica finestra⁴ ad arco, posta per lo più sopra l' altare.

Con questi dati alla mano si entri nella cosiddetta sagristia della chiesa tra i cui ruderi si è letta la sopracitata iscrizione, e vi si troverà l' antica S. Stefano, purchè ne sia levato via quel finestrino gotico che non le appartiene, e atterrata la parete che tuttodì addita l' antico sito dell' abside. Fra quelle rovine si trova anche presentemente la lastra forata che chiudeva la finestra; e sulla porta, aperta quando chiesuola dovette servire da sacrestia, gli avanzi di un' imposta fregiata di un' delicato intreccio di fasce⁵ itd.

¹ Nav. dj. str. 12.

² Ersch und Gruber, Allgemeine Encyklop. (LXXXV. vol. Griechenland): Gailhaband. Monum. d' archit. T. II., Eitelberger p. 131, Didron, Lenoir ecc.

³ La chiesa coll' annesso monastero benedettino sullo scoglio di Zagniza, la chiesa di Topla e la chiesa di S. Trifone di Cattaro ecc.

⁴ Come, ma più in grande, nell' antica cattedrale di Atene e nella chiesa di Stiri.

⁵ Si noti l' identità di questo fregio con quello dell' architrave della prima metà del secolo IX. che nella sacristia di S. Trifone a Cattaro, fa cenno di Andreaccio Saracenis e compagni.

O već navedenoj plohozebi piše (str. 14): „Tale bassorilievo è dovuto forse al ristauro della chiesa fatto in uno di quei secoli, ed a cui allude verosimilmente la leggenda di Margherita. V' ha inoltre secondo questa legenda, che Margherita abbia, accanto alla chiesa, edificato un pio ritiro; e si sa dai documenti che tale ritiro fu in piedi fino al secolo XV. La casetta attigua alla chiesuola in discorso aveva, non è molto, nel piano terreno, tracce di antichi sepolcri. È noto finalmente che tra i cappellani di S. Stefano fu certo tale di casa Petrana; or, tra le lapidi sepolerali scavate in questa presunta sacristia, troviamo la seguente che appunto parla di un abate Petrana.

ANCHORA SPES PORTUS MISERIS GERVASIUS ORTUS
NOBILIS URBANA PRUDENS DE STIRPE PETRANA,
ABBAS PROTECTOR, LARIS ISTIUS QUOQUE RECTOR
QUI VENERABATUR PRAECUNCTIS HIC TUMULATUR
IPSIUS ATQVI MEI SIS MEMOR ALMA DEI.

I učeni engleški arhitekt T. G. Jackson napominje crkvu S. Stjepana, i ovako se izražuje, uzdajući se u mnjenje prof. Gelcicha¹: „I tu se zbilja pokazuju četiri zida skromne sgradje, koju predaja označuje kao starinski hram stanovnikâ pribjeglih na hrid. Dosta se malo može razabrati po samoj sgradji: da je bila kukavna i skromna to je više na uhar mnenju, da je ova crkva matica dubrovačka. Prof. Gelcich dobro opisuje vjerojatnu sliku crkve desetoga vieka u Dalmaciji. (Ovdje je izostavljen gori navedeni Gelcich-ev oris.) Da to nije preveć skromna slika dokazano je srodnošću sa tri ili četiri starinske crkve u Zadru, dvie u Ninu i jednom u Trogiru, i ne treba dakle da nas odvrća nevoljnost ove sgradnje koja nam se pokazuje kao crkva S. Stjepana, koja, premda jednom stolna crkva dubrovačka, sad je ni manje ni više nego kokošinjak, u susjedstvu površja bez krova po veće crkve, kojoj je u boljim vjekovima služila kao riznica“.

„Obedvie crkve bijahu razorene trešnjom 1667. god., a položaj veće je sada travom obraslo zemljište upotrebljeno kao mjesto za sušenje rublja, gdje smo našli koštur orla obješena da se suši, trofeja puške onoga sluga koji nas je uveo. Nad tom sgradom uzidana je prezlamenita bizantinska vajarija (izostavljam prije navedeni opis). Prof. Gelcich kaže, da još postoji kamenita probivena ploča prozora; al' ju mi nismo našli“.

Prof. A. M. Matas ovako piše o crkvi S. Stjepana²: „Svakako ova crkva sagrađena je dosta davno. Za starinu jamči joj Konstantinovo djelo (pisano u X. vijeku) koji navadjajuć poglavitije crkve i moći Svetaca na glas, po gradovim rimske Dalmacije, za Dubrovnik piše: *U ostalom u istom gradu položen je S. Pankracij u crkvi Sv. Stjepana, koja se nalazi u sredini grada*“.

„Da je bila u sredini grada to je istina, al' odnosno na prostor grada, proširena uz Pustijernu“.

„Obseg i forma tog hrama Sv. Stjepana razabiru se još i dan danas u ruševinama istoga, iza biskupskoga sjemeništa na podne „Sa sjevera ovog hrama postoji još cielovita jedna mala sgrada, o kojoj kažu da je bila sakrestija ove crkve Sv. Stjepana. Ulazec u vrata ove tobožnje sakrestije, na lievu ruku od gornjeg praga, u četvrtom redu stiena ima ulomak praga, po vezu istovjetan onom kamenu na krstovim iznad lateralnih vrata crkve: Prof. Jelčić, koji je višeput razgledao ovu sakrestiju mije, da je ovo prva starinska crkva Sv. Stjepana u sve i posve jednaka crkvam bizantinskim, kakove se nahode po Boči, u Županjici i drugamo. Osiem što ovaka sakrestija bio bi njeki luksus za ovlisnu

¹ Po talijanskom prevodu, što ga imam zahvaliti prijaznoj uslužnosti veleuč. gospodina prof. G. Margaretića.

² Biblioteca storica della Dalmazia diretta da G. Gelcich. Disp. IX. str. 36—41.

erkvicu, što u staro doba malo je erkava sakristije imavalo, kao što u Dubrovniku još i dandanas malo erkava sakristiju ima; vas način sgrade navlači na misao, da je ovo njeokoć erkva a ne sakristija bila“ . . .

„Moglo bi se predbaciti, da kad bi ta mala sgrada bila starija erkva Sv. Stjepana, kako bi bio mogao Konstantin Porfirogenit izticati je kao hram uspomene vriedan? Ali se na to i odvratiti može, da mala sgrada u sve dolična je bila gradskim kućam onih doba, jer ako i dandanas kuće na grebenu Lave oko S. Marije nisu više od dva raztegljaja, moramo priznati da su u ono vrijeme bile još daleko manje ter sadanja sakristija Sv. Stjepana, mogla među njima pomaljati kao hram uspomene dostojan“

Dakle i Jackson i Matas bez daljeg potanijeg izpitivanja graditeljskog ustrojstva samih ostanaka spomenika, prigrliše beztemeljnu tvrdnju prof. Geleic-a, da je sad razorena sakristija mogla biti prvobitna erkva Sv. Stjepana! Premda je prvi kazao, da je ta sakristija pravi kokošinjak, i jedva se je mogao uvjeriti, da bi to mogla bit bila prvobitna, kako ju on zove, dubrovačka matica, ipak nastoji da opravda Geleic-ovu tvrdnju; a sam se nije hotio potruditi, kao strukovnjak u poslu, da pomnjivo i bladnokrvno izpita slog i graditeljsko ustrojstvo jedne i druge sgradje. Iztaknuo sam već razloge koji nepobitno dokazuju, da ta mala sgradja nije nikako mogla da bude starija od XV. vieka, a opisani uresni graditeljski i nadpisni ulomci iz VIII. ili IX. vieka, u njoj uzidani i otkriveni prilikom njezinog razorenja, bjelodano i glasno svjedoče i najokorielijemu pristaši prof. Geleic-eva mnenja, kako je već svjedočio i onaj ulomak koji je bio uzidan do ulaza, a spominju ga Geleic i Matas, da je ta sgradja bar za koji viek mladja od susjedne joj, kojoj su pripadali navedeni ulomci, te su se našli u njezinim zidovima upotrebljeni kao prosto gradivo.

U starijoj povjesti grada Dubrovnika toliko spominjana erkva S. Stjepana nije dakle bila nevoljna i kukavna, sad razorena, riznica, sagrađjena najdalje u XV. vieku, nego je to bila puno veća, i ako ne baš velika, ali erkvi u svemu i po svemu posve prikladna sačuvana starozidina po predaji zvana erkvom S. Stjepana. Slika, što ju prof. Geleic podaje o južno-dalmatinskim erkvama X. vieka i prije toga zemana, vrlo malo odgovara pravoj istini, a sumnjam, da su takove mogle biti erkve na otočiću Žanjci i u Topli, koje nam nije još niko potanko opisao. Prvobitna erkva S. Trifuna u Kotoru, sagrađjena u prvoj polovini IX. vieka, po svjedočanstvu Porfirogenitovu bila je okrugla¹, a ništa nam nije poznato o njezinoj veličini, pa ona ne može nikako da posluži za nadopunjenje od prof. Gel. zamišljene slike. U Dalmaciji pak, kako u svemu kršćanskomu svijetu i u svako doba kršćanstva, bilo je i u prvoj polovini srednjega vieka, i većih i pomanjih, i sjajnih i prostih erkava, ali onakva razmjerja, onako posvodjenih, a u isto doba onako niskih i tužnih, kako što je bila ona tek razorena sakristija erkeve S. Stjepana, tvrdo jamčim, na temelju mnogobrojnih poznatih mi spomenika, da u Dalmaciji u to doba svakako nije bilo; a uljudno pozivljem gosp. prof. Geleic-a, ako hoće da ostane pri svojoj, da mi za primjer iztakne, da bi i cigli onodobni opisani spomenik takove vrsti. Naprotiv ondasnje hrvatske erkeve bazilikalnog tipa na jednu ladju bile su svekolike razmjerno duge i visoke, a nigda pak posvodjene zrealastim, nego najobičnije bačvastim svodom razdieljenim često na troje, iznutra naskočenim pojasima, kao što se to očito vidi u samom Dubrovniku u malo kašnje sagrađenim erkvama S. Jakova u Pelinama i na starijem dielu S. Nikole u Priekom. Apsidi pak na razorenoj sakristiji nije bilo traga ni glasa, dočim je na starozidini pravog Sv. Stjepana vrlo dobro sačuvana dosta prostrana i visoka, polukružna apsida i na njoj po sriedi prozor, kojemu je posve lahko mogla pripadati izprobijana kamenita, na žalost sad zalutana, ploča poznata prof. Geleic-u, a do apsida polukružni mali izdubci

¹ Rački — Doc. VII. str. 403.

(*conchae*) u začeanom zidu, uprav po načinu starokršćanskom, kako jih opažamo na crkvi Sv. Barbare u Trogiru iz VIII-a vieka, te u dragocjenom ostanku prekrasne male, na žalost zapuštene, crkve Sv. Mihajla kod Stona iz istoga doba. Ova crkvice ima na zidu obilate jasne tragove bizantinskog životopisa (fresko-slikarije) i, u dno apside i o bok svetišta, krasno sačuvana, ne jedan nego tri prozora, od kojih su dva još zatvorena prvobitnim kamenitim izprobijanim pločama (transennama), kako kaže gosp. Gelcich da su imale ondašnje crkve; ali svod joj nije nizak, jer sadrži (dok se ne obori, jer je u velikoj pogibelji, a bila bi prava grehota u ovo naše doba, kad se velike svote troše za sačuvanje mladjih i manje znamenitih gradjevina, pa nek bude osobito preporučena pažnji i skrbi gosp. konservatora prof. Gelcicha) oko tri puta širinu crkve. Crkva Sv. Barbare u Trogiru ne naliči ni najmanje slici opisanoj po prof. Gelcichu, kako to iztiče g. Joekson, jer ona nije toliko malašna, a opet je to staro-kršćanska bazilika stupovima razdieljena na tri broda i prilično visoka¹. Dvie crkve u Ninu (Sv. Križa i Sv. Nikole), i ako malašne jesu pak na osnovi bizantinskog križa i nisu toliko nizoke, jer su pokrivene kubetom. Iztaknute crkve u Zadru bile su takodjer ili okružne, okružne sa viencem apsidâ, ili na dva i na tri broda. Pomoćni razlozi gosp. Gelcicha, kao što i oni ponudjeni mu na podporu od gosp. T. G. Jacksona, ne služe dakle nimalo na utvrđenje njegovog mnenja, koje zato ostaje posve neosnovano.

Predaja, da su u opisanoj starozidini ostanci slavne stare crkve S. Stjepana prvomučenika potvrđena je dakle sličnošću sa suvremenim crkvama, protegama, razmjerjem i razdiobom, apsidom, njezinim prozorom i konkama, uz to još svim opisanim ornamentalnim i nadpisnim ulomecima ležena i pluteja, ograde svetišta i tegurija, otarskog ciborija, koji i po paleografičnim i po povjestno-umjetničkim biljezima pripadaju VIII. ili IX. vieku. Neima dakle razloga da se zanemari i omalovaži takova predaja, kako to čini prof. Gelcich, dok je neosnovano i neobrazloženo njegovo niekanje, jer se hoće stalnih podataka i tvrdih protudokaza za posvemašnje oborenje kroz vjekove sačuvane narodne predaje. Nije lahko zabaciti svjedočanstvo, koje nam o toj predaji pruža navedeni nadpis, sad uzidan na sred zida spom. apside, u XVI. vieku postavljen od poznatog člana vele ugledne i, po veleučenicim njezinim sinovima, slavne stare dubrovačke porodice, koja je svoje vlastelinske dvorove podigla bila u neposrednom susjedstvu same crkve. Gosp. Gelcichu, budite uvjereni, da narodnoj predaji možemo pouzdano vjerovati, kad nam kaže sačuvano ime i položaj starinskih, i ako razorenih, crkava, jer nas ona u tom još nigda nije prevarila po onoj „*vox populi, vox dei*“, a navlaš kad te crkve nisu odaljene od selišta, kao što crkva S. Stjepana nije bila nigda udaljena, nego, kako je sagrađena bila u sred grada, tako je vazda i ostala do dneva današnjega. Narod je hrvatski tako pouzdan u čuvanju predaja o crkvama, da kad udaljenošću od selišta zaboravi ime davno porušenih crkava, neće izmisliti kojekakvo ime nego će razvaljenu crkvu nazvati prosto *crkvinom*.

Crkva S. Stjepana oborena je velikom trešnjom 1667., nije dakle nego 230 godina, da se u njoj ne služi služba božja, pa se ne može nikako vjerovati, da bi u tako kratko doba narodno pamćenje moglo bilo zaboraviti, što je bila prava crkva, što li riznica S. Stjepana, kojih razvaline ipak su mu vazda ostale pred očima. — Jednomu Gradiću pak i uz to najbližem susjedn crkve možemo još više vjerovati, kad nam kaže, da je tu bila od starine slavna crkva S. Stjepana i da je pred tom crkvom zakopan bio kralj Stjepan i da ju je sagrađila žena mu Margarita, uzamši jedino to, da je mjesto *pripogrādila* zapisao *sagradila*, što se često vrlo lako zamjenjuje. Opisani uresni i nadpisni ulomci

¹ Vidi moju razpravicu „Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (str. 14—19), preštampanu iz „Viestnika hrv. ark. dr.“ God. XIII.

nadjeni u blizini crkve svjedoče nam, da je to ona, koja je postala u VIII. ili IX. vijeku, i da nije posve bez temelja predaja, da je bila sagrađena od srbskoga kralja Pavlimira¹; o kojemu Ivan Gundulić piše, da je oko god. 875. nadgradio Dubrovnik i sagrađio u njemu crkvu S. Stjepana². Opisane monsole pak slične onima na Lokrumu iz prve polovine XI. vijeka, kao što i početci rebara u kutima medju uzdužnim platnima i začeonim zidovima, opet nam potvrđuju i predaju, da je crkva bila svakako pripograjđena, a možda i povećana oko god. 1050. blagodarnošću i zadužbinom hrvatskoga kralja Stjepana i žene mu Margarite, kako nam pripovijeda iztaknuta kronaka Junija Rastića, kako i sam prof. Gelcich na drugom mjestu pokazuje da ipak vjeruje, jer kaže, da je popravak crkve izvršen u XI. ili XII. vijeku i da se na njega odnosi legenda kraljice Margarite. Slažem se dakle i ja sa prof. Gelcich em u tom, da kraljica Margarita nije sagrađila iznova crkvu S. Stjepana, ali se ne može zbaciti predaja, da ju je pripograjđila; kad ni sam prof. Gelcich ne zbacuje predaju o bogoljubnom zakloništu, o kojem da se po izpravama znađe, da je do XV. vijeka obstojalo uz crkvu S. Stjepana, a o kojem da legenda kaže, da ga je zasnovala kraljica Margarita³. Jedanaesti vjek znamo, da je doba velikog graditeljskog pokreta i napredka ne samo kod nas, nego i po cijeloj Evropi, da je to doba velikih pripograjđivanja i popravljivanja crkava, trošnih, jer slabo sazidanih u predjašnjim vjekovima zaboravljene i zabačene predaje graditeljskih načela iz klasičnog doba. Potreba je, da se izpitaju поближе još i crkve S. Stjepana u Rijeci i u Zatonu, o kojima je pok. kan. Skurla pisao da još postoje, da se vidi u koliko bi njihovo ustrojstvo i veličina potvrđivali još bolje cjelokupnu predaju o zadužbini kralja Stjepana. U toliko možemo već do sada kazati, da nije „infundata“, neosnovana, predaja o velikoj zadužbini hrvatskoga kralja Stjepana i žene mu Margarite u crkvi Sv. Stjepana u Dubrovniku.

Primjetbi pok. prof. A. Matasa, da je „u staro doba malo crkava sakristije imavalo“, opazit mi je, da je to istina za starije doba, ali ne za ono mladje kad je bila sagrađena sakristija S. Stjepana. Dandanašnje stare kuće „na grebenu Lave oko S. Marije“ nijesu kuće „onih doba“, kad je pisao Porfirogenit, jer su se privatne kuće tada gradile, po staro-slavenskom običaju, od drva, pa se nije nijedna mogla sačuvati do naših dana, toliko zato, što su ih česti ondašnji požari uništavali; koliko i s razloga, što su kašnje bile zamijenjene zidanim kućama. Najstarije kamenite kuće iz srednjega vijeka u najstarijim evropejskim gradovima potiču najdalje iz XII. i XIII. vijeka. O samom Dubrovniku ipak isti prof. Gelcich⁴ dokazao je, da su do početka XIV. vijeka kuće bile sve drvene, a same crkve kamenite. Tek veliki požar dneva 16. kol. 1292 god., koji je bio obratio u pepeo veći dio drvenoga grada dao je povoda, da se prihvati ustanova (Gl. LVII. knj. VIII. Statuta) da se od tada kuće ne smiju graditi od drva. Ipak se toj naredbi nije svak strogo pokoravao, te je bilo potreba, da gradioci 1320. god. prihvate novu ustanovu. (Gl. X. i XI., XV. diela knjige Ref. Stat.), po kojoj se konačno zabranjivalo gradjenje drvenih stanova. Ne mogu se dakle spom. kuće „oko S. Marije“, koje „nisu više od dva raztegljaja“, da prisposobljavaju, sa veličinom dosta starije od njih crkve Sv. Stjepana.

Nijedan od domaćih dubr. kroničara ne nahodim, da bi crkvu S. Stjepana nazivao stolnom, kako to čine Eitelberger a po njemu Jackson. Porfirogenit nije toga pisao, a ako je nju jedinu spomenuo u Dubrovniku, to je učinio s razloga, što su se u njoj čuvale slavne moći sv. Pankracija. Porfirogenit je u svojem djelu u obće spomenuo glavne crkve dalm. gradova, u kojima su bile sačuvane moći svetaca, pa ako su najviše njih bile u isto

¹ V. Coleti. Eccl. Rhsg. Hist. str. 13, 14, 30.

² Nav. dj. str. 30.

³ Nav. djel. prof. Gel. str. 14.

⁴ Nav. dj. str. 19—20.

doba stolne crkve, ne može ipak neobhodno iz toga slediti, da je i crkva S. Stjepana nužno imala biti stolnom. Prva poznata velika stolna crkva u Dubrovniku bila je posvećena Bl. Gospi i podignuta u početku XIII. vieka. Filip de Quartigianis koji je nju obišao 1434. god. ostavio nam je njezin opis¹. Niko, pa ni sam Coleti u obširnoj svojoj povjesti dubrovačke nadbiskupije, nije se bavio pitanjem, koja li je bila prva stolna crkva u Dubrovniku, premda je takova morala obstojati, dok se stalno znade, da je Dubrovnik imao svoje biskupe najkašnje barem iz doba spljetskih crkvenih narodnih sabora 925. i 928. godine. Da je crkva S. Stjepana mogla biti stolnom, protivi se staro-kršćanski običaj, da kad su stolne crkve bile bazilikalnog tipa one su bile na tri broda, dočim je crkva Sv. Stjepana na jedan sami brod. U toj su crkvi bili ukopani: prvi nadbiskup Ivan II.², oko god. 970., te nadbiskup Vital II., oko god. 1076., onda, kako smo vidili, i kralj Stjepan³. Ta bi okolnost mogla biti na uhar mnenju, da je crkva mogla biti stolna, jer je u srednjem vieku postojao običaj, da su se biskupi i kraljevi pokopavali u stolnim crkvama; ali, pošto je crkva S. Stjepana sadržavala moći tolikih svetaca, da ih je Serafin Razzi u svoje doba (a tiskao je svoju povj. Dubrov. g. 1595.) mogao izbrojiti do pedeset⁴, to je po drugom staro-kršćanskom običaju opravdano, što su i biskupi i kraljevi željeli, da im tjelesa budu pokopana uz moći tolikih svetih mučenika *ad martyres* sve da i crkva ne bude bila stolnom. Nahodim pak, da Luccari piše⁵ ob istom prvom dubrovačkom nadbiskupu Ivanu II.: „Aedes Episcopales eidem assignata fuerunt ad *Sanctos Apostolos*, prope Castellum, ubi tunc erat *Basilica Cathredalis*“, po čemu treba razumjeti, da je Luccari po kakvom, nama sad nepoznatom, izvoru bio doznao, da je u X. vieku obstojala stolna crkva posvećena Svetim Apostolima, kod Kaštila. To je dakle mjesto, gdje bi se imali iskati tragovi prvobitne stolne crkve, a crkva Sv. Stjepana je bila vazda na glasu samo zbog čudotvornih moći svetaca, kojima je bila bogato obiskrbljena. Spomenuti Filip de Quartigianis ovako o njoj piše⁶: „Habetur et aliud Templum (osjem stolne crkve) S. Stephani protomartyris valde devotum, ubi servantur Sanctarum Petronillae filiae S. Petri, et Domitillae corpora, et aliorum SS. copia grandis Reliquiarum, argento inaurato ornatorum. In Capella conservationis earum saepius morbo caduco aegroti, et spiritibus malignis vexati, illorum Sanctorum, et Sanctarum meritis, atque intercessionibus liberantur; et aliis diversis languoribus laborantes interdum multi sanantur, ut mihi a fide dignis Nobilibus, et antiquis, ac doctis multoties dictum extitit“. Svakako se razumije još, da je oko crkve S. Stjepana početkom XV. vieka izvršeno dosta promjena. Tada su, kako smo vidili, postavljena sjeverna pobočna vrata, tada je sagrađena sakristija, koja je zar služila takodjer i kao „Capella conservationis Reliquiarum“, o kojoj piše De Quartigianis, tada je možda srušena bogoljubna kuća, o kojoj piše prof. Gelcich, da možda na njezino mjesto bude sagrađena kapela-sakristija. Ostanke svetih Nareja, Akileja, Domitike i Petronille napomenuo je već i Miltius Versus⁷, spisatelj XII. vieka.

Uz današnju biskupsku polaču je moderna crkva sv. Bartula, kojoj je starinski urešeni okvir glavnog ulaza doista prenešen iz kakve stare razorene crkve. Pošto ta vrata svojom izradbom i motivima uresa, kao i profilom viena vrlo dobro pristaju u razdoblje hrvatsko-bizantinskoga sloga od IX. do početka XI. vieka, t. j. u isto doba, iz kojega su

¹ Coleti. Nav. dj. str. 28.

² Coleti. Nav. dj. str. 40—41 po Ser. Razzi-u.

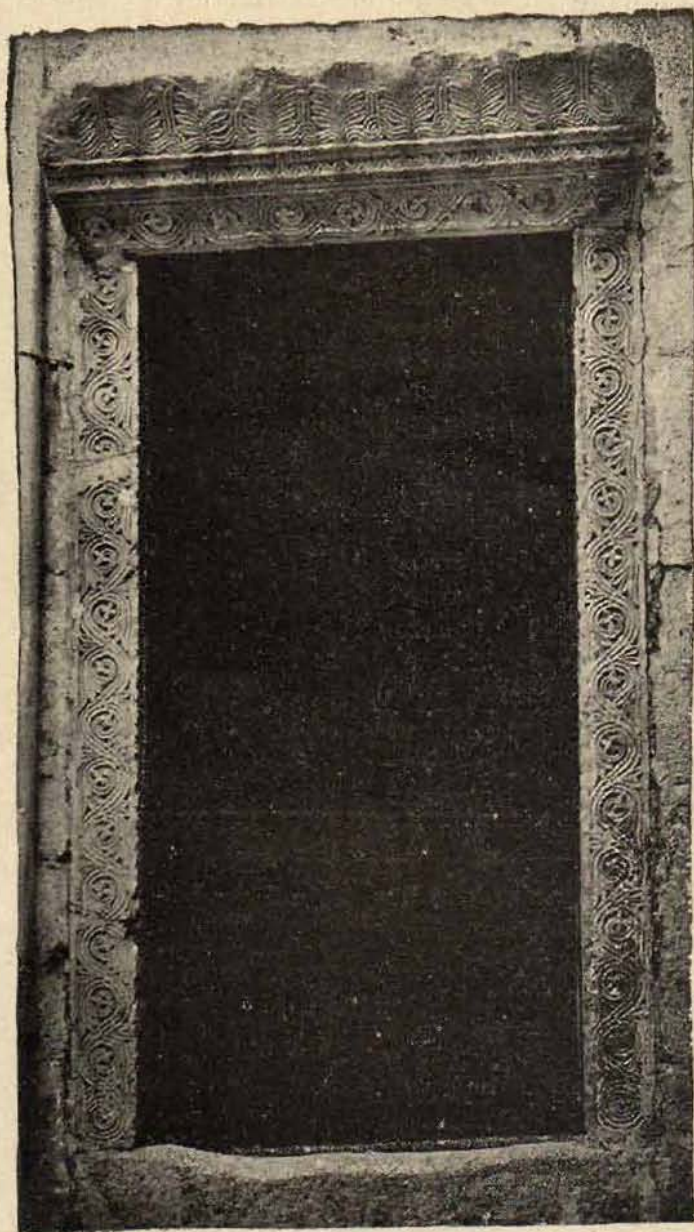
³ Coleti. Nav. dj. str. 55.

⁴ Coleti. Nav. dj. str. 40—41.

⁵ Coleti. Nav. dj. str. 40.

⁶ Coleti. Nav. dj. str. 28.

⁷ Coleti. Nav. dj. str. 13.

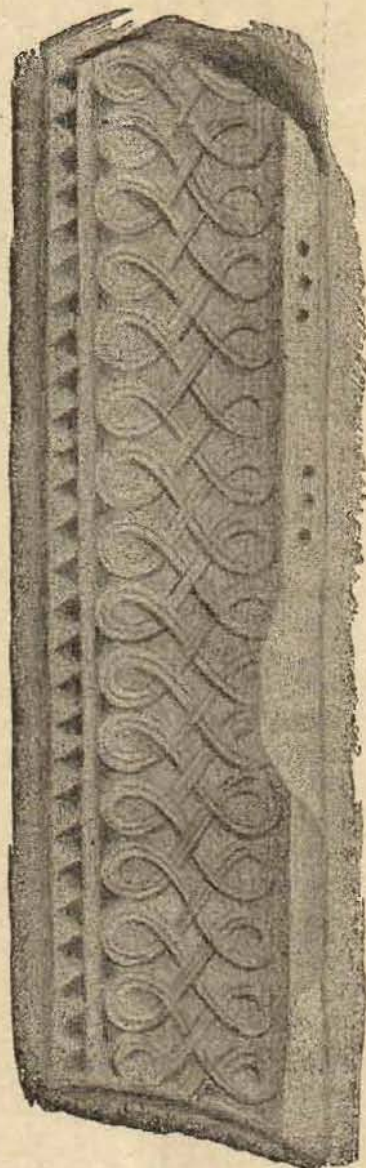

gori opisani uresni ulomeci iz crkve S. Stjepana, a iz ove je crkve okvir glavnih vrata bio svakako izvadjen nakon njezinog razorenja trešnjom 1667. god., to je sva prilika, da vratni okvir crkvice S. Bartula bude poticati i crkve S. Stjepana. — Ta su vrata (V. pril. sliku) u šupljini visoka 2.26 m., šir. 1.08 m. Dovratnici su široki u licu 16 cm., deb. 8 cm. Sva su lica dovratniká, osjem uzkih zarubnih pločica, izpunjena vijugastom trogrebenastom lozom, kojoj je u svakom valu zavojica završena na trolistnim cvjetićem na dvoprutnoj stapčici, koja izlazi iz trozuba zalistka. Kutiji medju izlazištem zavojicâ i loze izpunjeni su dvojnim pupoljcima. Na desnom je dovratniku 15, na lievom 16 zavojicâ, dotično valová. Lijevi je dovratnik, na troje prebijen, valjda pri prenosu. Nadvratnik i vratni vienac izklesani su od jednog samog komada, koji, u presjeku, počamši od donjega brida odskače iz ravnine lica dovratniká, te se naginje u kutu od 45°. Presjek tog zlamenitog i riedkog komada (taljanski

cornice architravata) sastavljen je od nježno naertane i lagano savijene zvonaste letve (karniž, sima, zola dirita) i isto tako lagano savijena žlieba (njemački Hohlkockle, taljanski caveto o guscio), koji su razstavljeni kratkom i malom pruženom pločom (njemački Hängeplättchen), koja ima nad sobom dvie, a pod sobom jednu pločicu (listello). Svi su članci tog elegantnog vienca, osjem pločicâ nad i pod pločom, stilistično urešeni plosnorezanim nakitima, koji odavaju nejasnu uspomenu na staroklasične motive. Žlieb, koji položajem i širinom zastupa inače nadvratnik, urešen je vijugastom lozom iste vrsti i naravi kao što su one na dovratnicima, samo su na njemu obzirom na potrebu izticanja simetrične osovine vitice tako zavijene, da, od devet njih, četiri lieve okreću zalistke desno, četiri desne okreću

ih lievo; a srednja, deveta, također lievo, ali ostaje u srednjemu valu. Sgodno mi je ovdje iztaknuti okolnost, da na obadva dovratnika zalistei, kao da su tako okrenuti vlastitom težinom, smieraju svi niz brdo. Na ploči su, i s dolnje strane i na licu, urezani jednostavni objajasti listići, koji se krajevima sastaju i napravljaju izlomljenu (na zig-zag) crtu, tako da se opet vrhovi donjih kutova lica i vanjskih kutova donje strane pločice nahode u istim tačkama visećeg brida ploče. Te tačke sačinjavaju na taj način, kad se iz zemlje na njih gleda, središta malih, jedan do drugoga nanizanih, četverolatičnih, unakrstnih cvjetića. Dolnja strana pločice izpod ploče, također je urešena na trostrane, šuplje šiljнике izkopane istostranične trokutiće, kojih zajedničke stranice sačinjavaju vodicu (crtu na zig-zag). Uspomenom na staroklasične palmete na viticama urešeno je lice vienca (karniža). Također obzirom na potrebu izticanja simetrične osovine, to je lice razdijeljeno na devetero, tako da mu je i po sriedi i na krajevima po jedna palmeta. Svaka palmeta sastoji od šest para simetrično sdruženih, žliebovito izkopanih, lagano savijenih, listića. Sredina im nije naročito iztaknuta ni srednjim listićem ni zajedničkom zaoštrenom podinom u dnu, kao što je to oboje bivalo kod staroklasičnih palmeta. Mjesto živo i naravsko smotanih grčkih i rimskih vitica, pod palmetama su trogrebenaste, poput dvostrukih u matematici upotrebljivanih zaporaka, lagano dvakrat svijeni traci, od kojih se susjedni medju palmetama medju sobom sklapaju na pò ugla iz kojega izlazi ustobačen trogrebenast prutak razciepan pri vrhu u dva na stranu simetrično svijena zubića.

I pobočne strane dovratnikâ i dolnja nadvratnika također su urešene trogrebenastom dvostrukom pletenicom, koja naliči na niz medju sobom gusto spletenih krugova, a vrlo je obična na plohorezanim uresima od VIII. do XI. vieka. Ulomaka sasna sličnih pragova našlo se također medju ruševinam biskupske crkve S. Marije u Biskupiji kod Knina. Cielî plohorezani opisani ures ovog krasnog i iz svojeg doba jedinog u cjelini poznatog vratnog okvira nosi na sebi sve obilježje hrvatsko-bizantinske plohorezbe. On je naime posve plitko urezan, sastavljen ponajviše od troprutastih trakova i izpunjuje svukoliku plohu, ne ostavljajući prazna prostora medju svojim čestima. I gosp. T. G. Jackson iznio je u svojem djelu površno naertanu sliku gornjeg diela¹ tog vratnog okvira, ali je kazao o njemu, s jedne da je iz bizantinskog razdoblja, a s druge da može pripadati XII. vieku², što se nikako ne može da primi, jer se je i kod nas u XII. vieku bio već razmao romanički slog, a hrvatsko-bizantinski jedva se još pomaljao do druge polovine XI. vieka.

¹ Nav. dj. II. sl. 62.

² Nav. dj. II. str. 226.

Pod starim svodom koji pokriva uzku ulicu iza crkve S. Bartula, a malo dalje od nje uzidan je plohozezbom urešen ulomak praga prikazan na priloženoj slici¹. Komad je dug 76 cm., šir. 18 cm. Obrubljen je s jedne strane trokutnim zubićima i pločicom, s druge samo pločicom. Ploha mu je urešena troprutastim trakom smotanim na pučkim izrazom takozvano *prijekršće*, uprav onakovo kao što se nalazi nad poznatom figuralnom plohozezbom spljetske krstionice. Zato sudim da potiče iz IX. ili X. vieka. Možda je i on pripadao crkvi S. Stjepana ili onoj još malo poznatoj SS. Apostola.

Ostaje dakle u Dubrovniku još dosta i mnogo više tragova hrvatsko-bizantinskog graditeljstva nego li su ih našli gospoda prof. G. Gelcich, Eitelberger i Jackson; a kad se protraže i prouče većom pomnjom njegove starinske sgradje i ruševine, pokazat će se da jih ima još i više.

U Korčuli, polovicom svibnja 1897.

F. Radić.

¹ Slika je izvedena po nacrtu gradjanskog učitelja u Dubrovniku, rodjaka mi J. Štambuka.

Sredovječni natpisi.

Припо́чује

Vid Vuletić-Vukasović.

A. Natpisi Dubrovački.

I.

✦ S: DQ DRAS
ΘΘ: ΜΘRCΑ
TAR¹: CVMPI
LIO · SVO: . . .²

Uragjena pločica vap. šir. 0,31 m., vis. 0,22 m.; okvir šir. 0,26 m., vis. 0,16 m. Do ove je pločice druga skresana. S lijeve je strane velikijeh vrata crkve Oo. Domenikanaca, u Dubrovniku. — Poznato je ime *Dražoe* i *Dražoevići*, biva Dubrovčanin
ΩΛΑΔΟΙΕ ΔΡΑΖΟΙΕΒΗΙΣ 1411. II. (Pučić) 101, 107.

Spomenuti je natpis od XIV. vijeka.

II.

✦ Iη RΘIQIΘSCIT:
IVRIVS. FILIVS: D
Η CηCηRη³: CVM O
MIBVS: SVIS⁴:

Pločica vap. vis. 0,23 m., šir. 0,40 m. — S desne je strane vrata (kod navedene) slična pločica, te je zaokvirena, al' su slova skresana. — U povjesti je Dubrovačkoj poznata porodica *Cherna*, a ne *Chelna* (pogrješka urezačeva), t. j. ВРЪНЕ i ВРЪНЕМНІАБ, vlastelin Du-

brovački |КОЛЕНЬАА ВРЪНЕМНІСЬ 1253. u vijeću umoljenu. M. (Monumenta Serbica etc.) 39.

U latinskim spomenicima od god. 1392. *Radis de Černne, dominus Zente et Budve*. Г. XII. 129, 138. (Glasnik Društva Srbske Slovesnosti u Biogradu.)

III.

✦ S DQ B
OGVST⁵
| | | | |
| | V | | |
D | | | |
| | | | | ostalo
| | | | | skresano
SVIS .⁶

Ploča vap. vis. 0,28 m., šir. 0,17 m., zaokvirena je. S desne je strane vrata kod navedene pločice.

¹ *Drasoe mercatante* spominje se u zaključku maloga vieća dneva 9. srpnja 1322. (Mon. Rag. T. I. str. 63) a u zaklj. dn. 1. lipnja 1349. spominje se Borac baštinik Dražoja Vidoševića (M. R. II. str. 72).

² Natpis je talijanski i čita se: † *S(epultura) de Drasoe mercetan(te) um filio suo* (Borač) što znači u prevodu: † Grob Dražoja trgovca sa sinom njegovim (Borcem).

³ *Cherne de Chepa* spominje se u zaključku maloga vieća dneva 15. kol. 1322., kojim bi proglašen poručnikom na brodu Mika iz Koločepa. (Mon. Rag. I. str. 65).

⁴ Natpis se čita: *Ili(č) req(u)iescit Junius filius de Chelna cum omnibus suis*.

⁵ Bogussa famula Obelie de Palmotta spom. se u zaklj. mal. vieća dneva 18. kol. 1347. (M. R. II. str. 3), Bogussa filia Mathassec debriča dn. 1. lip. 1348. (M. R. II. str. 27), Bogussa famula Andre de Ragnina u zaklj. mal. vieća dn. 18. travnja 1358. (M. R. II. str. 219). Sve tri su možda jedna samo osoba, službenica, koja je pobjegla tri puta od svojih gospodara.

⁶ Čita se: *S(epultura) de Bogussa d(e) (cum omnibus) suis*.

Opazke Ured.

IV.

* S. MARIÑO · FI U *klaustru* je Oo. Domenikaca s desne strane kod ulaza.
 IIO · MILGOST⁷ Pločica vapn. vis. 0,20 m., šir. 0,28 m. Uragjena je, kao i
 HAPELER. ostale, u zid, te je zarubljena. Poznato je ime МНЛЪГОСТЬ,
 CVΩ · OMIB; pa *Miagostovići*⁹, a to dosta kasnije, jer je i spomenuti natpis
 SVIS ⁸ s početka XIV. vijeka.

V.

* SGPVL Kod ploče pod br. IV. Ploča vapn. vis. 0,30 m., šir.
 TVRĀ · BO 0,26 m. — *Bogun* je kao i БОГОУЕ¹³.
 GVRI¹⁰ · DĀ
 RODRO IO (?= QO)¹¹
 OV OIB' SVIS¹²

VI.

* QVESTĀS S lijeve je strane *klaustra*. Ploča vap. vis. 0,25 m.,
 SIE BOG šir. 0,24 m. Poznato je ime БОГДВЧЬ oko svr-
 HVĀQ¹⁴ · CHOL. U svezi Ch šetka XIV. vijeka, a *Veselko* se čita u Hercegovini
 VESELCHO.¹⁵ na stećcima.
 FRĀR · SVQ¹⁶

VII.

* S. CRANISLĀ U *klaustru* s desne strane. Ploča vapn. zaokvirena
 VI¹⁷ · FILIO · D RĀ šir. 0,295 m., vis. 0,175 m. — Poznata su imena XPA-
 DĀH¹⁸ · ĆARĀR · O NHCLABB i PĀA·OIE
 D MARI ĆVARQO¹⁹

⁷ U zaključcima maloga vieća spomenuto je u XIV. vjeku više osoba imenom Milgost tako dn. 16. list. 1313. *Milgostus longus* gospodar broda (Mon. R. T. I. str. 36), dneva 22. rujna 1312. *Milgostus filius Obrade* (M. R. I. str. 46), Milgost stazonarius dn. 1. srpnja i u rujnu mjesecu g. 1343. (M. R. T. I. str. 138, 142), te 16. srpnja 1346. *Milgostus preco* (M. R. T. I. str. 220). Milgost Stechinzi dneva 28. lipnja 1322. (N. dj. str. 123). Milgost preco pak napominje se na mnogobrojnim mjestima u Liber Reformat. (M. R. II) u god. 1347—152. i 1356—1360.

⁸ Čita se: *Sepultura Marino filio Milgost chapelar cum omnibus suis*.

⁹ Poznati su i Milgostići. Lib. Ref. (M. R. II. str. 37) spom. uprav „Miloe Milgostich dneva 15. kolov. 1348.

¹⁰ *Bogun stazonarius* spomenut je u zaključku maloga vieća god. 1343. (M. R. T. I, str. 142.)

¹¹ *Rochoco* je ime slično *Ruccoco* spomenuto u Lib. Ref. god. 1347. (M. R. II, str. 3), ako nije i jedno te isto.

¹² Čita se: *† Sepultura Boguni de Rochoco cu(m) o(mn)ib(us) suis*.

¹³ Lib. Ref. (M. R. II, str. 11, 36, 73) spominje polovicom XIV. vijeka i *Bogoje* i *Bogon*, *Bogonus* (N. dj. str. 100, 138, 277).

¹⁴ *Bogaucc cuparius* spomenut je u Lib. Ref. dne 15. tr. 1358. (M. R. II, str. 219).

¹⁵ U zaključku maloga vieća dneva 28. lipnja 1347. spominje se baštink Veselka mornara iz Rata: „heredis Veselchi marinarii della Ponta“ (M. R. T. I, str. 266).

¹⁶ Čita se: *Questa si è (la sepoltara de) Bogavac chol Veselcho frar suo*. Nadpis je talijanski, a u prevodu glasi: Ovo je (grob) Bogavca sa Veselkom bratom njegovim.

¹⁷ U zaključku maloga vieća dneva 1. rujna 1312. spominje se neki Hranislav gospodar broda (M. R. T. I, str. 10), tako i u zaključku dn. 28. pros. 1313. (M. R. T. I, str. 18), a u zaključku dneva 3. svibnja spominje se njegov sin Ilija (M. R. T. I, str. 121).

¹⁸ Ime Radoe spominje se u zaklj. mal. v. dn. 20. kol. 1313. (M. R. T. I, str. 54, 55), 22. lipnja 1322. (N. dj. str. 62), 28. lip. 1322. (N. dj. str. 122), dn. 12. st. 1346. i dn. 21. sieč. 1357. Radoe aurifex (N. dj. str. 205 i M. R. II, str. 173) i Radoe becarius dn. 7. sieč. 1357. (M. R. II, str. 172).

¹⁹ Čita se: *† Sepultura Cranislavi filio d(e) Radoe geneuo* (zar mjesto *genero*) *d(e) Marin Opazke Ured.*

VIII.

S^H D^I P^ASCH^E ///²⁰
B^BVLI^Ç
ET D^OM[°] // M^AR
T^A · F^ILIO
S^VO C^V O^MI
B^VS · S^VIS .²¹

Ploča prenešena iz drevne crkve Sv. Stjepana u Dubrovniku, a to za biskupa Jederlinića. Sad je po tlima, na drugomu katu, u biskupskom sjemeništu, u Dubrovniku. Natpis je od XIV. vijeka.

²⁰ Ime *Pascha* vrlo često se nahodi upotrebljeno u dubrovačkim spisima iz XIV. vieka.

²¹ Čita se: *S(epultar)a di Pasche (de) Bubuliça et dom(in)o Marte filio suo cu(m) om(n)ibus suis.*

Opazke Ured.

(Nastavit će se.)

Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike Sv. Marije u Biskupiji kod Knina.

(Sa slikama.)

U „redovitom tromjesečnom izvješću Kninskoga starinarskoga društva“, tiskanom u „Viestniku hrvatskoga ark. društva“ zagrebačkoga (God. XIV. Br. 3. str. 94) ovako je objavljeno zlamenito otkriće, koje „sastoji u šest grobova, koji pripadahu hrvatskim velikašim“. Ja ću ovdje iztahnuti izvješće o samim trima grobovima, prvom, četvrtom i šestom, i opisat ću predmete u njima nadjene, ostavljajući za drugi put opis ostalih triju.

I. „U dubini skoro od 5 m., a toliko daleko od podnevnoga broda bazilike, upravo uspored zidu kapele, našast je prvi grob dne 28. svibnja t. g. (1892.). Mrtvac je bio u drvenom liesu ukopan, običajnom pozicijom prama iztoku položen, u samoj zemlji, bez ikakve gradje groba, ili barem stiena bedrenjača ili poklopnica, a ovakovim načinom biše i ostala četiri groba, o kojima ćemo dalje spomenuti. Pokojnik, visoka stasa, držao je u lievoj veliki dvosječni mač sa odnosnim liepo izradjenim i dobro sačuvanim fibulam, a u desnici imao je takodjer jedan nožić dug 0'20. Na noguh imao je liepo izradjene i dobrim zlatom pozlaćene ostruge sa odnosnim fibulam, dobro sačuvane. U ustijuh našast je zlatni bizantinski novac sa slikom odnosnoga cara Konstantina V. Kopronima i Lava IV. njegova sina (751—775.) gore okrenutim. Jedan pedalj dalje od lieve noge našasta je dobro sačuvana iz mjeda nekakova posuda, poput naših tava, ali kratkom ručicom i oblikom posebnim, a tik ove druga posuda slabo sačuvana, naliči na današnje vodene „bardake“. Iznutra je bila drvena, a iz vana dvojakim obručima dvovrstne kovine okovana. Gvozdene kovine služili su ko običajni obruči, dočim obruči od kositera bili su nanizani i za nakit metnuti. Ova posuda rad trošnosti nije se mogla čitava sačuvati.“

II. „Dne 30. istoga u podnevnoj kapeli otkriven je četvrti grob, koji je glavom upirao u zid donji kapele, a širinom položen na sredini iste. Mrtvac je bio sav istruhnio i u sgoljni humus pretvoren. Na humusu opažalo se tankih nitih odjeće dobrim zlatom protkane. Kod lieve ruke našast je jedan veliki nož dug 0'50; širok 0'5. Kod nogu našaste su dvie ostruge sa odnosnim fibulam, dobro sačuvane; naresni dio fibula i ostruga dobrim zlatom pozlaćen, a ostalo bilo je od neke posebne kovine, za koju se hrdja nije mogla hvatati. Po svim bilježim opaženim, a osobito po dužini mrtca 1'65, prilika je, da je mrtvac bio neki mladić.“

III. „Dne 3. lipnja (1892.) otkriven je šesti grob istim pravcem za 3.00 met. daleke od drugoga opisanoga groba. Uz lievu mrtcu našast je dvosječni mač sa vrlo krasnim i dobrim zlatom pozlaćenim fibulam. Fibule su bile zaodjevene navlakam od tkanine, koje su se još dielom sačuvale. Na noguh našaste su ostruge ali slabo sačuvane. U ustijuh našast je zlatni novac sa slikom cara kao gori, dolje k zemlji okrenutom, dočim druga slika, što predstavlja dvie okrunjene glave, gore je bila okrenuta. Jedan pedalj više glave našasta je jedna posuda, koju mi, kod prvoga opisanoga groba, nazvasmo po pučku „bardakom“. Posuda je loše sačuvana, ali ipak dati će se odnosno slika sastaviti.“

Opis predmetâ nadjenih u grobovima.

Mač, nadjen u šestom grobu, skupa s novcem, fibulom i ostancim okova sa koricâ, bili su već opisani u ovom časopisu¹. Samo ću ovdje radi točnosti, obzirom na veliku zlamenitost tog mača, da nadopunim navedeni opis. Duljina balčaka s križem ne iznosi 15¹/₂ nego 15·2 cm. križ nije dug 10¹/₂ nego 10·2 cm., širok je 2·3 cm., a ne samo 2 cm.; debljina mu je 1·6 cm. a ne 1·5 cm. Četiri popriečna žliebića medju grebenima jabuke tako su urošena, da imaju pri dnu 1·5 mm. široke, 2·5 mm. duge nadignute pačevorinice od žute mjedi, a s jedne i druge strane po upredenu dvostruku žuto-mjedenu žicu. Grebeni jabuke visoki su po 16 mm. Jabuka pod njima, sa malo na oblo zatupljenim krajevima, debela je 17 mm., široka 26 mm., duga 71 mm. Duša je balčaka pri križu široka 31 mm., pri jabuci 22 mm. Oštrica je pod križem široka 61 mm., po sriedi 53 mm., a 5 cm. daleko od rta 43 mm. Tkanina u koricama nije bila izpod, nego izvan dašćićâ. Dva posve jednaka komada okova koricâ sastoje svaki od dvie nejednake, iznutra šuplje, polujajaste česti, od kojih je veća sva prošupljena s nutrnje strane, druga je tek ravno izdubljena za 1 mm. dubljine. Medju te dvie česti (kako se razabire na slici na nav. mj. „St. Pr.“) su tri uzporedna klinca okruglih glavica, ležećih na obručićim pupićâ. Pri kraju manje polujajaste česti je običan trolistan, krinu sličan, pupoljak, a na drugom kraju trokutast jezičac sa tri na trokut poredana klinca, jednaka onima medju polujajastim čestima. Jedan od tih sačuvanih klinaca dug je 8 mm. izpod kolobara pupićâ, pa se može uzeti, da je tolika bila debljina koricâ. S dolnje je strane tih komada okova po ravna pločica istog kroja, na kojoj su bili zavrâćeni nutrnji krajevi klinaca. Ta su dva komada duga po 54 mm., široka po 15 mm., a visoka na polujajcima po 6 mm. Treći je komad okova sličan dvama opisanima i iste je širine, ali je dug 6 cm. Obedvie jajaste česti su mu podpuno izšupljene, a pod onom pri pupoljku ima povieslo visoko 9 mm. Pločica pod tim komadom rek bi da je dopirala samo od jezičca do poviesla. Komad ovakova slova T slična oblika ima srednju čest sličnu opisanim trojim komadima, jednako su mu podpuno prošupljene obedvie polujajaste česti, pupoljak mu je više razkrižja; a jezičac na protivnom kraju. Popriečna mu je čest duga 77 mm., a završuje na obadva kraja trokutastim jezičcima, svaki sa tri klinca. Žliebovi medju razkrižnim i pobočnim polujajcima popriečnog komada obskrbljeni su takodjer svaki sa tri klinca. Sva je dolnja strana ovog komada obložena ravnom tankom pločicom, na kojoj su zavrâćeni krajevi klinaca dugih kolik i prije opisani. Toliak je duljina popriečnog diela tog komada okova, da je lako moguće, da bude on utvrdjivao i resio s jedne strane ušće koricâ preko širine, tako da je srednji komad smierao njihovom sredinom put rta, dočim će drugi komadi bit pripadali uredi i okovu pobočnih bridova koricâ. — Sapon je pačetvoran (na istoj spom. slici), izdjelan na plosnate krugljice na četiri vrha kutovâ, i na luk svedene tri stranice. Zakučasta igla počiva krajem u dotičnom žliebu prednje stranice. Lapti pločice za utvrdjivanje saponâ na kajišu imaju dva uzporedna klinca okruglastih glavica, koje počivaju na poznatim obručićim pupićâ. Samo je jedan od tih klinaca sačuvan, te je pozlâćen.

Predmeti nadjeni u prvom grobu.

1. Priložena slika predstavlja nam veliki dvosječni mač sličan prije opisanomu. Ukupna mu duljina iznosi 95 cm., od kojih otpada na balčak s križem 15·5 cm., na oštricu 79·5 cm. Od ukupne duljine balčaka pripada debljini križa 25 mm., duljini ručice 87 mm., a visini jabuke 43 mm. Oblik jabuke prije opisanog mača približuje se pašestereu, dočim je jabuka

¹ Vidi „Starohrv. Prosvjeta“ God. I. Br. 4. str. 243.

mača iz prvog od šest skupa otkrivenih grobova, ozgor vidjena, slična pakružnici, dugoj 77 mm., širokoj 35 mm. Ova se jabuka razlikuje od prije opisane i tim, što i ako je također s gornje strane urešena sa pet popriečnih kvrgastih članaka, oni nisu svi jednako visoki, nego je srednji najviši, a pobočni su sve to niži put kraja. Toliko u zarezu izpod kvrgâ koliko i u četiri žlieba među njima prolaze pazovi debele, upredene, dvostruke, srebrne žice. Ostalo je sve gvozdeno. — Ručica balčaka široka je izpod jabuke 22 mm., nad krizem 31 mm., debela 10 mm. Ručica je bila obložena drvenom oplatom, koja je iztrunula. Križ je dug 103 mm., širok 34 mm., debeo 23 mm., vas pokvaren hrdjom. Oštrica je pod križem debela 5 mm., široka 63 mm., po sriedi široka 50 mm., pri početku rta 45 mm., a tri centimetra nad njim 36 mm. S jedne i druge strane izdubljen je u oštrici plitak žlieb, koji teče sredinom i zaprema oko trećine njezine širine.

Uz taj mač nadjeno je još osjem bronzana sapona i žujice, još drugih pet bronzanih komada, i to: jedan sapon bez igle, dvie petlje i dvie žujice (jezičca) (Vidi uz predstojeću sliku mača). Cielj je sapon pačetvorna oblika, dug 4 cm., širok 3 cm. Ima okruglaste vrhove kutova, a na luk svedene tri prednje stranice. Sagnuti inosmjernasti lapti pločice, koja obvija četvrtu stranicu (osovinu) sapon, pritrvdjeni su sa dva dobro zavrtačena klinca. Iгла je gvozdena, te je dobro zahrdjala i sad nepomično sliepljena uza sapon. Sapon bez igle neima ni pločice. Oblikom naliči prije opisanomu, samo je u svemu zeru tanji i kraći. Dug je 3 cm., širok 2 cm. Žujica je pačetvorna, duga 5 cm., široka 2 cm., sa kosočetvornim kruškj naličnim malim nastavkom pri vanjskom kraju. S gornje i dolnje strane jednako je izradjena, to jest sredina površine je nadignuta na tup brid. Pri stražnjem kraju napravljen je u debljini prociep za primanje 2·5 cm. debela kraja kajiša, koji je na žujici bio pritrvdjen sa tri bronzana klinca, koji su s obiju strana imali i okrugle glavice i pod njima obručiće pupićâ, koji su usiedali u okružnoj 0·5 mm. dubokoj posteljici. Pošto je ta žujica širja nego li je otvor na prvom mjestu opisanog sapon, to nije mogla da prolazi kroza nj, ni zato da pripada istomu kajišu. — Dvie pačetvorne bronzane petlje sa valjastom osovinom, iste duljine kao i prvo opisani sapon, a obedvie od njega malo uže, i to jedna široka 22 mm., druga 15 mm., također imaju po krugljicu u svakom vrhu, tri na prednjoj stranici, te po jednu na sredini kraćih stranica. Pokrivene su svietlom zelenom patinom. — Dvie male jednake, debele, trokutaste, žujice duge su po 22 mm., široke po 15 mm., debele po 7 mm. Sastoje s traga od trokutasta jezičca sa tri na trokut poredana klinca okruglih glavica, bez obručića. Pod tim dielom žujicâ bila je i trokutna pločica, na kojoj su bili zavrtačeni klinci za pritrvdjivanje kraja remena. Kraj tih žujica

je pačetvoran pokriven s gornje strane sa tri uzdužna uzporedna rebareca, koji završuju u tri zubića. Dolnja je strana ravna.

Uz razmatranja, što sam ih priobćio prigodom opisa mača, nadjena u šestom grobu¹, dodat mi je i sljedeća.

¹ Vidi u „Starohrvatskoj Prosvjeti“ God. I. br. 4. str. 244—245.

Ako obadva naša opisana mača i zbilja naliče skandinavskim mačevima¹, te se razlikuju od merovinške *spatha-e* zlamenitim ojačanjem jabuke i križa, kakva se nije još našlo u grobovima od 5. do 7. vieka, i nestašicom klinaca za utvrđjivanje raznih česti jabuke i križa, i ako pokazuju uspomenu na zajednički sjeverni pralik mača, imaju ipak na svojim jabukama i na oblicim okova koricâ dosta toga, što im podaje vlastito obličje, razlikuje ih od alamanskih i skandinavskih vikingovih mačeva, te im utiskuje pečat domaćeg staro-hrvatskog izvora.

Toliko uz prije opisani koliko i uz drugi mač nadjen je bizantinski zlatni novac iz VIII. vieka, koji nam svjedoče zato, da mačevi nisu iz starijega doba. I sama ta okolnost, što je od šest suvremenih usporednih grobova pet njih sadržavalo osjem drugih predmeta i oružje pokojnikovo, kako se je to običavalo u pogansko doba², utvrđuje nas u mnenju, da su u tim grobovima mogli biti ukopani sinovi takova naroda, koji ili još nije bio posve prigrlio kršćanstvo, ili se je od tako kratkog doba bio obratio, da kršćanstvo kod njega nije još bilo uhvatilo duboka koriena, tako, da se još ne bijaše posve otresao poganskih običaja, okolnosti, koje se najbolje slažu sa vjerskim prelaznim stanjem starih Hrvata upravo u VIII. vieku.

Naši su mačevi imali koricee onako sastavljene, kako ih malo kašnje opisuje koludat S. Gallski: „Mač bijaše obložen najprije koricom (drvom), pak kožom, a u trećem redu bielim, jasnim voskom navoštenim platnom“.³ Na hrdji se samo nisu više očuvali tragovi kože, koja je sasvim iztrunula, ali se jasno razabiru utisei drvenih žica i platnene tkanine.

Svojom duljinom pristaju opisani mačevi uz najveće poznate iz doba od 5. do 9. vieka, a širinom oštrice od 61 mm. i 63 mm. prekoračuju za 1 do 3 mm. najveću poznatu širinu oštrica merovinških mačeva.⁴ I njihov balčak (od 15.2 do 15.5 cm.) prekoračuje od 7 do 10 mm. srednju duljinu balčaka merovinških mačeva.

Zlatni bizantinski novac, nadjen u četiri od šest usporednih grobova, bogate ostruge, česti srmom protkanih odjeća, zlatne pločice i naušnice takodjer nadjene u tim grobovima, ovlaščuju nas da pristanemo uz Lindenschmitovo⁵ mnenje, da su veliki mačevi, kojih je sakovanje zahtievale neobičnu pomnju i vještinu, pa su bili u velike cijenjeni, mogli u ono doba pasti samo u ruke ljudi, koji su po plemenskom ugledu ili po slavnom junačtvu zauzimali u narodu odlična mjesta. U naših šest grobova bile su dakle po svoj prilici pokopane odlične osobe, vojvode ili inovrstne narodne poglavice i njihovi sinovi.

Nožić, nadjen u prvom grobu, dug je do ručice 22 cm., širok pri rtu 3 cm. Ručica mu je odlomljena, a ostaje od nje još komad dug 2.5 cm., širok 2 cm. Bio je u koricama sastavljenim poput onih opisanih mačeva. Našao se je s desne strane mrtvaca, te je bio uprav položen kao i onaj, što ga je vidjeti uklesana o boku plohorezanog lika nekog hrvatskog junaka u Ninu. Hrdja ga je svega pokvarila.

Priložena slika prikazuje u naravskoj veličini jednu od dviju ostruga, nadjenih do nogu mrtvaca prvoga groba sa pripadajućim joj saponom, petljom i žujicom. Svi su ti komadi bronzani a pozlaćeni. Presjek krakova ostruge sličan je onomu već opisanih triju parova⁶, to jest poput gotičkog luka. Petnjak nije okrugao, nego četverokutan i bez uresa. Obručić pupica ga je dielio od temelja šiljka, koji je odpao. Kroz sredinu petnjaka prolazio

¹ Dr. L. Lindenschmit. Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit. Band III. Heft XI. tumač Tab. IV.

² Le Baron J. de Baye. Études archéologiques. Époque des invasions barbares. Paris 1888. str. 6—7.

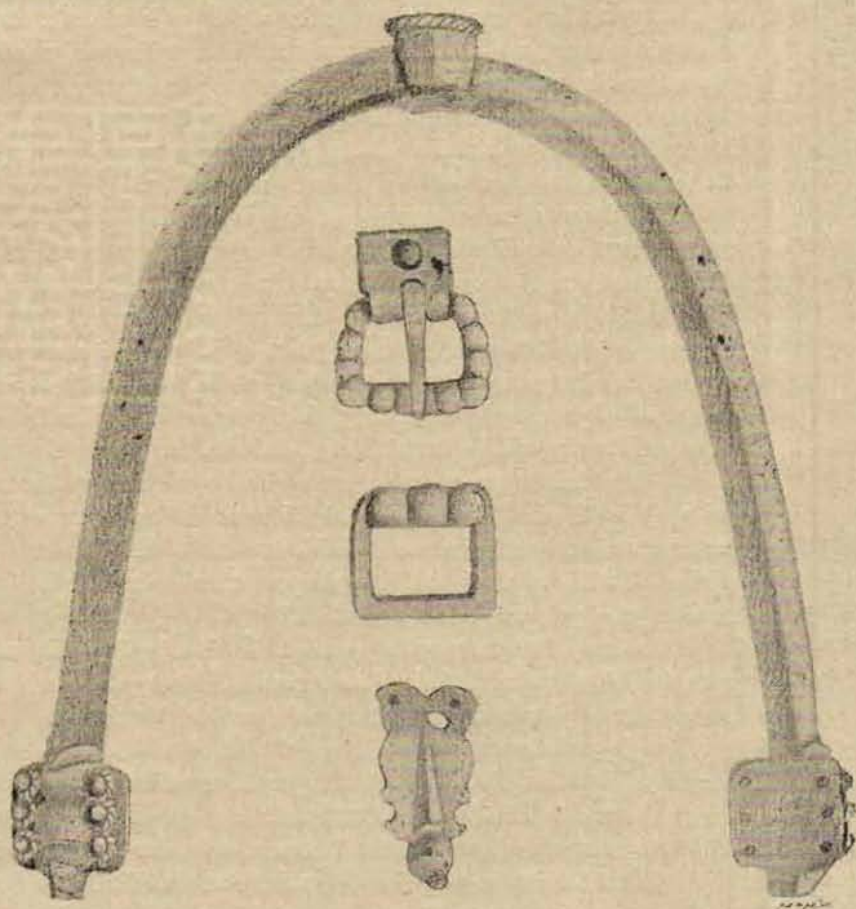
³ Monach. St. Gall. I. 34.

⁴ L. Lindenschmit. Handbuch der deutschen Alterthumskunde. I. str. 225.

⁵ Nav. dj. str. 224.

⁶ Vidi „Starohrvatsku Prosvjetu“ God II. Br. 1. Tab. str. 5, Br. 2. Tab. II. str. 77, Br. 3. str. 144.

je gvozden klinac za utvrđenje šiljka i njegova temelja, kao na već opisanim ostrugama. Krajevi krakova su malo udebljani nad pločicama za utvrđivanje ostrugina remenja. Taj udebljani dio sastoji od srednjeg jajasto nabreklog diela, kojemu je s prednje i stražnje strane pupoljasti kraj. Glavice klinaca na svakom krajnom krilu ostruge jednako su okružene obručićima pupića, kao na dva već opisana para,¹ ali se nahode u broju od tri, kao na ostrugama, opisanim u Br. 3. lanjske godine ovog časopisa (str. 144). Pod pločastim krajevima ostruga su tanke pločice, na kojima su bili završeni krajevi klinaca za utvrđivanje remenja. Sve četiri tanke pločice su sačuvane, ali su odpale s ostruga, jer su se u vratu skrhalo svi klinaci.

Prilično debeo sapon napravljen je u obliku istokraćna inosmjernjaka, koji je širi sprieda, a sastoji kao od nanizanih krugljica, od kojih dolazi po jedna u vrh svakoga kuta, po dvie na pobočnim stranama, a dvie na sprednoj stranici, među kojima je povećća kvrga sa žliebom za naslon zakučaste igle. Osovina saponu obavijena je uzkom pločicom, koje su lapti pritvrđeni samim jednim klincom velike spljoštene polukrugljaste glavice po sriedi. Na drugom saponu nije sačuvan nego komad te pločice.

Petlja sa pačetvornim provieslom, gladka je pačetvorna presieka na tri strane, a gornja joj je sastavljena od tri nanizane ozgor malo zaoštrene krugljice.

Žujica je dugoljasta pločica sa dugoljastim trostrano šiljastim rebrom po sriedi gornje strane. Sprednji joj je kraj naznačen polukrugljicom. Krila su joj narozana na dva obla

¹ „Star. Prosvj.“ God. II. Br. 1. str. 5. Br. 2. Tab. II. str. 77.

zubića, za kojima dolazi sprieda jedan tupo izbočen, a jedan tupo izdubljen kut prema stražnoj strani. U debljini žujice je straga zarezan procjep za primanja remena, koji je bio pritrvdjen sa dva klinca okruglih glavica, pod kojima su obručići pupića. Na jednoj su žujici sačuvani klinci, a s druge (naslikane) odpali su i klinci i obručići.

Sva četiri komada skupa teže 180 gr.

Zlatni bizantinski novac Konstantina V. Kopromina i Lava IV. njegova sina (V. pril. sliku), nadjen u ustima mrtvaca, teži gr. 3·80. Na predku, s lijeve strane careve glavo, kašnje je zarezana uparotina, valjda napravljena prigodom pokojnikova polaganja u grob. Sastavljena je od tri istosmjerne vodoravne, prekrizane sa tri istosmjerne kose erte. Na isti način, al drugim oblikom, zarezana parotina nadjena je i na zlatnom novcu u sarkofagu izkopanom izpod bazilike Sv. Marije u Biskupiji,¹ te je po zlatnim pilotinama, nadjenim na njemu, zaključeno, da je izvršena u času polaganja novca u sarkofag.

Priložena slika prikazuje pateri (plitkoj zdjeli) sličnu bakrenu tavu sa kratkom ručicom, nadjenu u istom prvomu grobu. Teži 57 deka-grama. Ima širok otvor a uzko dno. Oko otvora, kojemu je u promjeru 0·206 m., teče vodoravno naokolo zavrnut peliš (obrub), širok 12 mm. Tava je duboka 52 mm., a dno joj ima u promjeru 7 cm. Sa dnom je spojeno kusočunjasto podnožje 14 mm. visoko. Na donjoj, široj strani podnožju je promjer 78 mm. dug. S obrubom tave pridruženo 15 cm. dugo držalo, kojega je vanjski kraj okomito zamotan u kolutastu vješalicu, koja ima u promjeru 15 mm. Držalo je pri tavi široko 3 cm., pri vješalici 2 cm. Tava je debela 1·5 mm. ručica joj 2 mm. Dno je iznutra urešeno uzahnim na žliebić izkucanim kolobarom. — Zdjele, plitice i kotlići poznati su kao ukopni prilozi tako zvanih barbarskih naroda prve polovine srednjega vieka.²

Drvena plosnata posuda (bardak ili žbanjica), kako mi boduli zovemo sličnu posudu, koju i do dneva današnjega upotrebljujemo za prenos vina, potrebna pri obradivanju vinograda, također nadjena u prvomu grobu, predstavljena je priloženom slikom. Ima oblik kusočunja pakružnih osnovica. Pošto se je razpala netom je dotaknuta bila u grobu, ne može se točno ustanoviti debljina dužica, koje su bile posve iztrunule. Na temelju pribranih i u našem muzeju sačuvanih ulomaka, naš je predsjednik bio odmah dao napraviti i okovati vieran *fac-simile*, po kojemu je snimljena ova slika. Posuda je imala pri gornjem rubu 3 cm., pri donjem 3·5 cm. širok gvozden obruč. Vaskolik prostor među obručima bijaše obložen kositernom pločom od 1½ mm. debljine, na kojoj su u četiri vodoravna niza bile probivene guste kosočetvorne rupice. Gornji obruč je obskrbljen sa dvie polukružne uzice, za nataknuće polukružnog, 7·5 cm. visokog, gvozdenog proviesla. Bardak je visok 15 cm.; velika osovina donje osnovice duga je 20 cm., ona gornje osnovice 15 cm.; mala osovina donjega dna duga je 12 cm., ona gornjega 9 cm. Ta i druga slična joj posuda, nadjena u susjednom grobu, koja će se opisati drugom prigodom, ovlaščuju nas zaključiti, da je vino i hrvatskim vojvodama najstarijega doba, još u VIII.

¹ „Star. Prosvj.“ God. 2. br. 2. str. 74.

² Lindenschmit. Nav. dj. str. 475 itd.

vičku bilo omiljelim pićem i junačkom zabavom, jer inače nebi bili davali sobom uz oružje i viteške ostruge pokopavati još i vinske bardake. U rajnskoj Asiji, u Njemačkoj, nadjeni su tako u grobovima iz prve polovine srednjega vieka drveni valjasti i kusočunjasti kablići (Eimer) sa bronzanim ili gvozdenim obručima i bronzanim uresnim okovom, koji su bili po prilici iste veličine kao i naši bardaci. Kod Oberslochta u Würtembergu nadjene su, u grobovima iz istog zemana, raznolike male bačvice, kojih Lindenschmit nije potanje ni napose opisao u svojoj knjizi.¹

Predmeti nadjeni u četvrtom grobu.

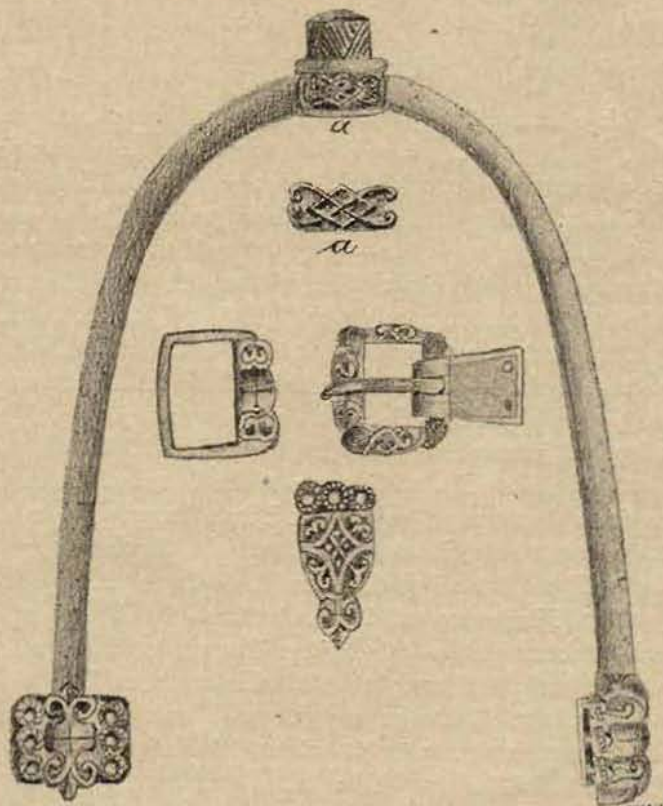
Ovdje je slika velikog noža, koji je vas izhrdjan nadjen u četvrtom grobu. Dug je 51 cm., od kojih 12 cm. otpada na ručicu. Širina mu je po sriedi 45 mm., duša ručice je šir. 2·5 cm. Debeo je 13 mm. Zahrdjao je skupa s koricama. Ručica je bila nataknuta na drvo; pri vrhu je odlomljena, kao što je i nož odkrhnut pri rtu. — Uz nož nadjeni su na gramenčićim zemlje ostanci srme. Do noža nadjen je, na pril. slici prikazan, dug, tanak, bakren, dvokrakast predmet, poput mašića, dug 13·5 cm. Jedan mu je krak prelomljen. Po krakovima su navraskane po 4 mm. debele, oble kvržice. Krajevi preostalog kraka su zaoštreni. Strana, s koje se kraci sdružuju na luk, pločasto je sgnječena i savijena na četvrtinu kruga. Svaki je krak imao po tri rupice, pri jednom i drugom kraju i po sriedi. Za to bi se moglo nagadjati, da su te mašice pripadale zarubnom okovu noževih korica, i to pri rtu, a rupice da su služile za prolaz dotičnih klinaca za pritvrđivanje. Kraci su mašića s dvora polukružna, iznutra ravna presjeka, široki 4 mm.

U tom su grobu nadjene krasne malašne srebrne ostruge sa pripadajućim im saponim, petljam i žujicama takodjer srebrnima, što ih prikazuje slika na sljedećoj strani. Svi komadi skupa teže 150 gr. Ukupna duljina ostruge, na kojoj je i temelj šiljka, iznosi 10·2 cm.; nutrnja širina otvora medju pločicama 6·5 cm. Pločice su duge 12 mm., šir. 14 mm.; presjek luka i krakova je sličan onom u sva četiri para prije opisanih ostruga. Pri petnjaku visina luka iznosi 4·5 mm., pri početku pločica visina krakova 3 mm., visina presjeka u luku 5 mm., pri pločicama 4·2 mm.; promjer kruga izpod šiljkova temelja 9 mm., promjer vanjske osnove temelja 8 mm. Ures pri podebljanim krajevima ostruga naskače za 1·2 mm., a razdieljen je na troje: sredina je nabrekla, a obadva kraja završuju poput krina kukasto zamotanih pobočnih latica. Na srednjem je dielu touširanjem umetnut križ. Krila krajeva ostruga široka su po 3 mm., debela po 1 mm. Na njima je posebna tanka pločica, na kojoj su tri o sebi stojeća obručica pupića, na kojima počivaju okruglaste glavice klinaca, koji prolaze kroza njih. Obručici se dotiču medju sobom. Pozlaćeni su ti obručici i spomenuti krinovi. Krajevi klinčića su prosto zavraćeni na pločicama. Remen je mogao imati debljinu malo veću od 1 mm. Goruja i donja strana okružnog petnjaka urešene su cezelovanim nakitom, koji sastoji od kose četvorine, s kojom se prepliću dvie na S svijene, simetrično u njezinom središtu prekrštene erte, kojih kuke ostaju izvan stranicâ kose četvorine. S vanjske strane petnjaka prikovana je tanka pločica, obrubljena kolobarom pupića, debela $\frac{3}{4}$ mm. Na njoj je pritvrđen kusočunjast 5 mm. visok temelj šiljka, uresen na svojoj obloj površini vodicom (ertom na cik-cak), koje su trokuti izpunjeni na izmjence istosmjernim zarezanim crtama. — Taj je ures poznat još iz predhistorijskih doba, a nalazi se, kako sam već prije iztaknuo,²

¹ Nav. dj. I, str. 476.

² „Starohrv. Prosvj.“ God. II. Br. 2. str. 81.

osobito na predmetima, o kojima se može dokazati, da su njegda pripadali Slavenima Takovih trokuta ima osam naokolo i pozlaćeni su. Kroz petnjak, pločicu i temelj propalag šiljka ide rupica, kojoj je $2\frac{1}{2}$ mm. u promjeru, te je kroza nju prolazila gvozdena osovina, koja je propala od hrdje, kao što je valjda propao i gvozden šiljak. Saponi su pačetvorinasti, dugi 18 mm., šir. 12 mm., sa kvakasto zakučenom iglom. Sprieda imaju dva pozlaćena polja, na kojima su naskočene dvie poput slova S svijene simetrično položene erte, t. j. na

jednom je S, a na drugom polju kao njegova slika u ogledalu. Na svakoj užoj stranici saponi su po dvie simetrično prekrštene erte, kojih su vanjski krajevi kukasto zavijeni. I one su pozlaćene. Remen je bio utvrđen na laptima pločice sa dva prosta klinca, na obedvie strane prosto zavrćenih krajeva, t. j. bez glavice. Petlje su sa pačetvornim provieslom, duge 15.5 mm., šir. 10 mm. S gornje je strane udebljana stranica široka 6 mm., debela 5 mm., razdieljena, kao i krajevi ostrugâ, na srednji, jajasto udebljani dio, i dva krajna, cezelovana, u obliku krinová. Iz sredine krinová izlazi provieslo. Na udebljanoj sredini petlje umetnuta je tanka žica u oblik bizantinskog križa razširenih krajeva.

Žujice su duge po 21 mm., šir. 10 mm., debele po sriedi 4 mm. Zadnji im je kraj debe-

linom razsiećen na prociop za primanje 1 mm. deb. remena, koji je bio utvrđen sa tri klinca okruglastih glavica sa obručićim pupicâ kao što su i oni na krilima krajevâ ostrugâ. Srieda je urešena gotičkim lukom, usred kojega je položena kosa četvorina ugnutih na luk stranica, sa bizantinskim umetnutim križem razširenih krajeva; u kutima je po piknja. I okvir tog polja napravljen je umetnutom žicom. Četiri izsječka imaju po dvostruku kuku put vanka okrenutu. Na kraju je krin sa dva nutrnja pozlaćena polja. Tako su pozlaćeni spomenuti izsječci polja i obručići pupicâ.

Ne samo po dužini mrtvaca, nego još i po malim protegama ostrugâ daje se naslućivati, da je u četvrtom grobu bio zakopan mladić, zar sin ili kopljonoša kakvog hrvatskog vojvode. Da je tako, razumije se i po velikom nožu (seramasax), koji je nadjen u tom grobu na mjesto mača.

U KORČULI, o SS. Apostolima Filipu i Jakovu 1897.

F. Radić.

Izvešće

o radu hrvatskog starinarskog društva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama do sad otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri.

Sastavio ga

Frano Radić,

izvjestitelj znanstvenoga odbora hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu i zastupnik istoga društva na prvom Kongresu kršćanskih starinara u Spljetu-Solinu, za isti Kongres.

(Nastavak.)

28. **Kaštel Stari** (Castelvecchio). U spom. mojoj raspravi (Četiri staro-hrv. bog. str. 5—8) opisao sam i tlorisom popratio crkvu *S. Jurja u Žestinju* (de Camposestino) na sjever Staroga, malo iznad željezničkog kolodvora. I O. Milinović je o toj crkvi pisao u spom. raspravi, ali ju nije opisao. To je mala bazilika na jedan brod u osnovi pačevorine sa pačevornom apsidom. Duga je 8·93 m., široka 4·96 m. Apsida je s dvora široka 3·3 m., duga 1·14 m. Zidovi su s dvora visoko nasukočenim lezenami razdijeljeni na prostore široke od 35 do 58 cm. Na pročelju je samo jedna takova lezana, na sjevernoj i južnoj strani po 8, na začelju po jedna, a za apsidom su četiri. I nutrnje strane pobočnih platna razdijeljene su u tri lezene na četiri jednaka prostora, koji gore svršuju u polukružne luke. Crkva je bila negda posvođjena bačvastim svodom, ali joj sada ne ima svoda, nego je pokrivena prostim krovom na lastavice. Apsida je pokrivena bačvastim svodom. I u ovoj su crkvi četiri uzke konke. Pošto prostori medju lezenami za apsidom završuju gori polukružnim lukovima, sva je prilika da su tako završavali i svi ostali prostori medju lezenama okolo crkve, dok je još obstojao crkovni svod.

Na crkvi *Sv. Nikole*, malo na jugozapad spom. kolodvora, je nad južnim pobočnim vratima uzidan nadpis iz svršetka XI. vijeka, koji je netočno objelodanjen bio najprije od Lucija, te od Kukuljevića (Cod. Dipl. II. str. 219) i Račkia (Documenta str. 460). Otac Milinović ga je preveo (Sp. dj. str. 34—35), a ja sam ga točno snimio na licu mjesta i objelodanio u spom. svojoj raspravici (Nav. dj. str. 6). On ovako glasi:

HEC E AVLAS (sic!) HE PORTAS (sic!) CELI: HIC HESSIS REQUIES SALVSQ: EGRO
TIS HIC SCVLVS DELICTA PVRGANTVR ET CRIMINA CVNCTA
QVAM EGO LVBIMIRO TEPŽI CONDIDIT (sic) DOMVM: AD HONORE VIDELI
CET INVICTISSIMOR SOR · PETRI · SVMI: NICOLAI CONE: ET GEORGII MAR

što čitam: *H(a)ec e(st) aulas h(a)e(c) portas e(o)eli: Hic fessis requie(s) salusq(ue) (a)egrotis; Hic scelus delicta purgantur et crimina cuncta. Quam ego Lubimiro Tepksi condidi domum ad honore(m) videlicet invictissimor(um) s(anct)or(um) Petri summi, Nicolai confe(ssoris) et Georgii mar(tyris).*

Po Kukuljeviću i Milinoviću rek' bi, da je ovaj prag Lucius bio našao nad vratima crkve sv. Jurja u Žestinju, pa da je kasnije bio prenešen i uzidan na sadašnje mjesto. Ali sam ja to mišljenje opovrgao u spom. svojoj raspravi, a meni se je pridružio i pok. Dr. Rački (Sp. razpr. str. 198). Isti je Rački izviestio ob ovoj crkvi na temelju mojega opisa, te je primio i izpravak nadpisa.

29. **Spljetsko polje.** U Spljetskom polju, ne daleko od franovačkog samostana S. Marije u Poljudima k sjeveroiztoku, u kutu poljske stazice uz vinograd Ivana Matošića postoji oreća se crkvice S. Trojstva. O njoj je, sa slikom, prvi pisao g. Jackson (Spom. dj. II. str. 72—74). Prevod njegova opisa donio je Bullettino di arch. e st. dalm. (God. 1890. br. 6). Jesenskih praznika god. 1890. ja sam tu crkvicu izpitao i pisao o njoj u spom. svojoj razpravici (br. 1 i 2 »Viestnika« 1891 god.) nadopunivši Jacksonov opis i donesavši točan tloris crkve i presjek karniža, te opredielivši doba postanka crkve, kao ne mnogo daleko od IX. vijeka. Crkva je kružna tlorisa sa šest polukružnih apsida naokolo. Premjer joj je 6·04 m., te odgovara, kako je prvi opazio Jackson »toli u tlorisu koli u razmjerima sa dvjema crkvama u Zadru, sa krstionicom i sa sv. Uršulom«. Ja sam opazio, da sve apside nijesu jednake, nego da su jim premjeri otvorá izmedju 2·70 m. i 2·12 m., a tako i pilovi medju njima. Crkva ima dvoja vrata, na zapadnoj i jugozapadnoj apsidi. Zapadna su veća i sad zazidana, te imaju nadvratnik od rimskog arhitrava sa nizom bisera. Jugozapadna manja vrata imaju na nadvratniku urezan križ staro-kršćanskoga oblika. Prva su široka 1 m., druga 86 cm. Malo iza kako je izašao moj opis, prag. Bulić je u svezku »Bullettino di arch. e st. dalm.« za mjesec veljaču 1891., objelodanio tri ulomka nadpisa nadjena u ruševinama te crkve, i jesu:

1. *Exientib(us) ✠ intrantibus pa(x)*

Taj nadpis da je na luku, koji je mogao bit čest timpana ciborija. Poviše nadpisa da su urezane kuke.

2. *Michaheli arc(angelo)* HE u svezi.

I ovaj nadpis, da je išao na luk na komadu mramora sa istim kukama, te da je mogao biti čest timpana ciborija.

3. **RICON**

I ovaj nadpis da je na komadu mramora bio luk. Prag. Bulić dodaje: »Sasviem, da volute ornata teku na ovom komadu u protivnom pravcu, nego li na gornjem, ipak i po obliku, po debljini kamena i formi slova, rek bi da pripadaju istom komadu. I slova i ornat odaju IX. viek«. Protivan smijer nije ništa neobična, nego je dapače potrebit radi simetrije uresa, pa ga tako nahodimo na mnogobrojnim staro-hrvatskim spomenicima. Prag. Bulić nije spomenuo ni Jacksonova ni mojega opisa crkve.

Gosp. savjetnik J. Alačević pisao je ob istoj crkvici u svezci »Bullettino« mjeseca travnja iste 1891. god., i dodao joj netočan tloris i presjek. Njegov presjek potvrđuje moje mnenje protiv Jacksonove predmnjeve, da na zidovima crkve ne ima traga kakvu presvodjenju srednje prostorije. G. Alačević nije rekao ništa nova, što bi moglo biti vriedno obzira za davnu povjest ili slog ove crkve. On je samo dodao, da je pok. prepozit splj. stol. crkve Krstulović spominjao se, da se je u toj crkvi služila služba božja početkom ovoga vijeka. On je pogrešno naveo mjere širiue vrati crkve, pa i apsida. Pok. Rački je u više krat spom. svojoj zadnjoj razpravi opisao ovu crkvicu po Jacksonu i mojoj razpravici (»Rad« CXVI. str. 196—197, 209).

(Nastavit će se.)

Razne viesti.

Grobovi pod Bogočinom kod Unešića u Drniškoj občini. U mjesecu studenom pr. god. naš predsjednik je na visočini sa sjev. zap. glavice Bogočina kod Unešića odkopao i protražio nekoliko starinskih grobova. Ljesovi su bili položeni na prosto u zemlji bez ikakve ograde kao što su bili mnogi već nadjeni na rimo-katoličkom groblju u Biskupiji kod Knina. Kod četvorice mrtvaca nadjeni su liepo izradjeni srebrnom navučeni izvezeni predmeti i komadići jantara.

Grobovi na Kapitulju kod bazilike Sv. Bartula kod Knina. Prošaste jeseni dalo je naše društvo dublje kopati i na Kapitulju kod Knina, te je naišlo na desetak prstenova u grobovima. Među njima jedan srebrni nosi liepo izradjeno gotičko A, te do njega zvjezdicu.

Starine kod Gjevsaka u Skradinskoj občini. Dne 12. prosinca pr. god. naš predsjednik je obahodio okolicu Gjevsaku. Tu je kušao da kopa u dvie gromile, te se je uvjerio da su prepune grobova iz prvoga doba srednjega vieka. Grobovi su liepo zidani a uz mrtvace nahode se naušnice srebrne i sljepočno prstenje, po kojemu se može nagadjati da su starohrvatski. Po ovom i po prije izvedenim pokušajima neima više sumnje, da je okolica Gjevsaka bogata grobovima u gomilama i u ravnu iz prve polovine srednjega vieka. Naše će društvo, prema svojim sredstvima nastojati, da stane sustavno protraživati to znamenito nalazište.

Istom prigodom opazio je naš predsjednik *blizu sela Ičeva* na nekom mjestu *ostanke staro-hrvatske crkvice*, koja će u svoje doba biti takodjer potražena.

Staro-hrvatska naseobina u Bijelom brdu. Čitamo u br. 19. ovogodišnjeg „Vienca“: „Ovoga proljeća nastavio je dr. J. Brunšmid istraživanje staro-hrvatske naseobine u Bijelom brdu kod Osijeka, gdje su već prošle godine uspješno istraživali O. F. Nuber i prof. J. Purić. Dr. Brunšmid iskopao je 37 grobova, od kojih je većina sakrivala zanimivih predmeta: pletenih ogrlica, narukvica, prstenja, sljepočnoga prstenja, naušnica, praporača, ulomaka raznih nakita, različitoga bisera, pužica i ulomaka posudja. Osim tih iskopanih predmeta donio je dr. Brunšmid sve iskopane lubanje i jedan cijeli kostur. Poblize će ciela naseobina biti opisana u „Viestniku“ hrvatskoga arheološkoga društva, a predmeti će biti u posebnom orniaru izloženi u arheološkom odjelu narodnoga muzeja.“

Umrli. Prošaste godine umro je M. Hugues Saurma von der Jeltsch, njemački numizmatičar, konjanički satnik u miru. — Još je umro M. Eltz sačinitelj važnih razprava o luksemburžkim novcima.

† **Alois Hauser.** Težak je gubitak, što ga je bečko c. kr. središnje povjerenstvo za istraživanje i sačuvanje umjetničkih i povjestničkih spomenika pretrpjelo u osobi dobro poznatoga u Dalmaciji profesora, arhitekta i gradjevnog savjetnika Aloisa Hansera. Pokojnik je podlegao poduljoj težkoj bolesti dne 5. listopada 1896. u 55. godini života. Od 1873. godine pripadao je sp. središnjem povjerenstvu. Najznamenitije je po nas njegovo djelovanje u istom povjerenstvu oko istraživanja i popravljanja dalmatinskih umj. graditeljskih spomenika, za koje je bio izvjestiteljem u krilu istog povjerenstva. Zauzimao se je za popravak zadarske stolne crkve i za gradnju zvonika, kojega je sastavio naert. Skupa sa prof. dr. Fr. Bulićem napisao je opis crkve Sv. Donata u Zadru, opisao je muzej Sv. Donata i starinske crkvice Sv. Lovra i Sv. Nedjelje. Toliko se je zauzimao za gradnju zvonika stolne crkve u Šibeniku, a ipak nije doživio izvršenja svoje osnove. U Trogiru se njegovom trudu ima zahvaliti popravak one krasne lože i kneževa stana. Spljet je pak bio glavnom tačkom njegovog djelovanja u Dalmaciji. On je upravljao radnjama oko popravka stolne crkve sv. Dujma, on je uputio smjelu osnovu popravka onog prekrasnog zvonika, pa se njegovo ime neće u Spljetu nigda zaboraviti. Još je Hauser izveo popravak elegantnog romantičkog zvonika negdašnje dominikanske crkve Sv. Marka u Hvaru, kao što i divnog *Deora* u Dubrovniku, te se je bavio osnovom za popravak romantičke stolne crkve Sv. Trifuna u Kotoru. Sve je nabrojene spomenike rimskog i hrvatskog graditeljstva u Dalmaciji slavni pokojnik i opisao i strukovnjački ocienio. Kao profesor umjetničkih graditeljskih oblika na bečkoj učionici za umjetni obrt napisao je uspjele priručne knjige „Styllehre der architektonischen Formen“ i „Grundzüge der ornamentalen Formen- und Styllehre“. Razvitak umjetnosti u Dalmaciji ocienio je u kratko u časopisu „Oesterreichisch-Ungarische Revue“, Jahrg. 1886, u člancima „Die Kunst in Dalmatien“ i to obzirom napose na staro, na srednje i novije doba. Hrvatski narod haran vriednomu i zaslužnomu A. Hauseru, kao dobrotvornom ljubitelju njegovih spomenika, črvat će njegovu uspomenu zabilježenu u čitulji svojih dobrotvora, te mu nad grobom kliče: *Slava ti i vječni pokoj!*

Putovanje našeg urednika. Prošastih pokladnih praznika putovao je naš urednik do Dubrovnika, ne bi li tamo izpitao ostatke starinske crkve Sv. Stjepana i obišao davni benediktinski samostan sa crkvom Sv. Marije na Lokrumu. Uspjeh njegovog izpitivanja crkve Sv. Stjepana objelodanjen je u ovom istom broju. Pri tom poslu bili su mu pri ruci osobito presvietli prag. biskup dr. Josip Marčelić, preč. g. kanonik dr. Mato Pišta, kolega Vid Vuletić-Vukasović i rođjak gradj. učitelj Gj. Štambuk, a izpunjuju vrlo ugodnu svoju dužnost izrazujuć jim svime ovim putom svoju iskrenu zahvalnost. Na Lokrumu uživao je za dva dana prijateljsko gostoljublje svojeg u redu brata Dominikauca, vele prijaznog O. Dalmacija Franetovića. Tu je nacrtao tloris sveukupnog preostalog nakon trešnje g. 1667. i bivšeg benediktinskog veličanstvenog samostana, kao što i tragova velike bivše rano-romaničke trobrodne bazilike Sv. Marije, koja je s njim sačinjavala isti ogromni skup sgradnja sa dva velika dvorišta.

Da bolje prouči Lokrumske ostatke sredovječnih sgradnja kao što i druge dubrovačke spomenike iz prve polovice srednjega vieka, pohodio je naš urednik Dubrovnik i Lokrum po drugi put kroz prošate uskrse praznike. Tad je imao prigode da izpita novo-otkrivene uresne i nadpisne ulomke stare crkve Sv. Stjepana i da prouči i nacrtar starinske crkve Sv. Nikole u Priekom, Sv. Jakova u Pelinam i Sv. Andrije na Pilama. Na Lokrumu je proboravio dva nezaboravna dana u prengodnom društvu presvietlog vrhbosanskog nadbiskupa dra. Josipa Štadlera i ljubeznog domaćina O. Dalmacija, te je bolje proučio uresne, graditeljske i nadpisne potankosti ovih prezlamenitih sgradnja.

Zatim je obišao Ston i njegovu najbližu okolien. U Stonu je ostao ciela dva dana, preko kojih je bio za vidila bez prestano zabavljen snimanjem nacrtar mnogobrojnih starinskih manjih i većih crkava iz doba od VIII. do XII. vieka. Na svoju veliku radost mogao se je tom sretnom prilikom osvjedočiti, da Stonska okolica sadrži ne manji broj ostanaka staro-hrvatskog graditeljstva, kiparstva, pa i slikarstva nego li Zadar, Nin ili Knin. Dapače je onkraj polja stonskoga s južne strane na obronku brega stojeća, u članku o dubrovačkoj crkvi Sv. Stjepana napomenuta, starinska crkvice Sv. Mihajla iz VIII. vieka, tako zlamenita svojim graditeljskim ustrojstvom, mnogobrojnim i raznovrstnim ostancima uresnih kamenitih ulomaka pregrada svetišta, ciborija i ulaznih vrata, kao što i sačuvanim transenvama prozora i dragocjenim ostancima bizantinske fresco slikarije na zidovima, da bez sumnje pripada k najljepšim i svake ponnje i sačuvanja najdostojnijim dalmatinskim spomenicima. Stražnji dio crkve jošte se drži cjelokupan, ali mu je uslied prorovanih temelja i učinkom najzadnje trešnje, u ovom vieku razpukao smierom duljine glavni svod tako, da se je bojati, da se taj prezlameniti mali spomenik ne surva u gomilu, na žalost ljubitelja i istraživatelja umjetničkih spomenika, a na sramotu našeg prosvietljenog doba. Zato mi se čini, da mi je sveta dužnost upozorit na tu crkvu, brigu e. kr. bečkog središnjeg povjerenstva i njegovog konservatora g. Gjelčića, i moliti jih najurdnije, da se što prije izvole zauzeti za njezino sačuvanje od skorašnje inače neizbježive propasti. Crkva pripada ubožnim duvnam III. reda Sv. Dominika, koje imaju drugu noviju crkvicu, a nijesu u stanju, da poprave ni krov svojeg siromašnog stana, kamo li da bi što uložile za popravak propadajuće stare crkve, pa se zato i ove utječu milosrdju i blagodarnosti dobrih kršćana, da bi jim pomogli sačuvati starinsku crkvu kojom se diče. Prezlamenita je takodjer kod Stona pripogradjena crkve *Bl. Gospe u Lužinama*, kod koje ima takodjer jedan cieli plutej i nekoliko prekrasnih ulomaka pilastara urešenih hrvatsko-bizantinskim motivima ljepše i točnije izradbe, nego li su suvremeni spomenici Spljeta i sjeverne Dalmacije. Oko crkve je bilo staro-hrvatsko groblje, ali su mnogi stećci razlupani, a na nekima su sačuvani nadpisi iz XIV. i XV. vieka. Na pilovu triema pred crkvom *Gospe Blagovijesti*, Stonu u S. Z. na seoskom putu uzidan je plohorezan lik poprsja Sv. Petra sa ćirilskim nadpisom. Osjem mlađjih zapuštenih crkvice *Sv. Jerolima*, *Sv. Andrije* u polju, proučio je naš urednik još starinske crkve *Sv. Martina*, *Sv. Petra*, *Sv. Ivana* i porušenu veliku crkvu Mandaljenu. Sve će te crkve u svoje doba biti, ako Bog da, objelodanjene u ovom časopisu. U samomu Stonu zlamenita je franovačka crkva i dvorište samostana Sv. Nikole iz XIV. vieka. Crkva je nastojanjem revnog g. nadžupnika dr. Antuna Liepopili-a bila u zadnje doba popravljena, ali dvorište na stupovima očekuje milosrdnu ruku, koja bi ga spasila od konačne propasti djelovanjem vlage.

Po obaviesti primljenoj od gore spomen. preč. gosp. nadžupnika i ljubeznog pratioca, sudnoga učitelja Vlaha Fortunića, doznao je naš urednik, da se u selu Ošljemu nahode ostanci razvaljene okrugle crkve sa viencem od osam polukružnih apsida, da je na granici između sela Ošlja i Topologa na litici urezan glagoljački nadpis, i da je u selu Smokovljanima uzidan u nekoj kući starinski stećak sa plohorezanim konjima i vitezovima.

Iza Stona je naš urednik putovao na mazgi k Janjini, prošavši kroz sela Ponikve i Crnacgoru. U *Ponikvama* je malo dalje od matice izpitao i premjerio krasnu starinsku crkvicu *Sv. Jurja*, a kašnje je pak doznao, da joj je slična oveća crkva Sv. Filipa u istomu selu. U Janjini je kod veleč. župnika

gosp. dra. Nikole Buntjelića našao ulomak praga urešena hrvatsko-bizantinskim plohorozanim vezanim lukovima sličnim onima na ulomku u crkvi Sv. Stjepana u Dubrovniku. Samo je taj ulomak još obrubljen kukama izpod kojih je karolinžkim kapitalnim slovima urezan ostatak nadpisa:

† In (n)omine Domini ego Pet(rus)...

Taj je ulomak nazad malo dana bio prenešen u župnikov stan sa starinske crkvice Sv. Jurja izvan sela s jugo-istočne strane. Dug je 55 cm., prelomljen na dvoje, šir. 28.5 cm., debeo 9.5 cm. Kod istog sam župnika opazio i rimski nadpis, koji će biti objelodanjen u spljetskom „Bullettino“. Praćen od prijatelja gosp. Iv. Antičevića prije učitelja, sad občinskog tajnika, obašao je naš urednik občinsko groblje oko crkve *Sv. Stjepana*, gdje je također opazio uzidan u stepenici pilastar sa ograde svetišta, jednako urešen plohorozanim simetrično položenim troprstastim vjugalastim lozama, kao ulomak pilastra kod crkve Bl. Gospe u Lužinama u Stonu. I pred crkvom Sv. Stjepana nahodi se na pola izlizani rimski nadpis.

Promaknuće. Kroz prošastu korizmu naš suradnik gosp. Vid Vuletić-Vukasović bio je od pokrajinskog škol. vieća sa građanske škole u Korčuli privremeno imenovan nadučiteljem c. i kr. ženskog učilišta u Dubrovniku. Sretno!

Čujemo, da je počasni član našega društva velenč. gosp. prof. dr. W. A. Neumann u Beču, na mjesto pok. prof. Hausera, bio naimenovan izvjestiteljem za dalmat. spomenike kod c. i kr. središnjeg povjerenstva. Bilo to na uhar iztraživanju i uzdržavanju naših spomenika!

Uredništvo.

Bibliografija.

Bullettino di archeologia e storia dalmata pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XIX. No. 10. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Podstrana, Poljica, Kaštel Sućurac, Solin. Imena i pečati tvornice na opekama nabavljenim od Muzeja god. 1896. Sbirka starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini, namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru. Ocjena djela „La Dalmatie“ de 1797—1815. Kaštel Andreis. Starinska iznaušašća. Nekrolog. I. Supplemento = Štatut Šibenski. No. 11—12. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Vid Neretve, Solin. Sbirka starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru. Ocjena djela „La Dalmatie“ de 1797—1815. Vesti o ruševinama Solinskim. Nekrolog prof. Luigja Hausera i prof. Don Šimuna Ljubića. Naši spomenici u Srednjoj Povjerenstvu za istraživanje i čuvanje starinskih spomenika. Popravak zvonika Stolne Crkve u Spljetu. Popis umjetnina nabavljenih od Muzeja god. 1896. Kazala. I. Supplemento: Sveti Anastazije Kornikular, Mučenik Solinski. Napisao prof. L. Jelić.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann, vladin savjetnik. VIII. 1896. 3. i 4. svezak. Sadržaj:

Dr. Ćiro Truhelka: Stari nadpisi iz Hercegovine. (Sa 5 slika u tekstu.)

Franjo Fijala: Arheološke vesti. (Sa 33 slike u tekstu.)

Dr. Karlo Patsch: Prilozi povijesti podunavskih pokrajina. II. Consilium Moesiae superioris, III. Ostrogon: Uz C. I. L. III. 3652.

Vjekoslav Celestin: Novac Gjorgja II. Stracimira, kovan u gradu Skadru. (Sa 2 slike u tekstu.)

J. V. Želizko: O fibulama halštatske perijode sa Glasinca. (Sa 1 tablom.)

Dr. Karlo Patsch: Novci iz Apollonije i Dyrrhachija.

Tomo Dragičević: Ruševine rimskih kuća u Novom Šeheru (kotar Žepče). (Sa 10 slika u tekstu.)

Franjo Flala: Rezultati prekopavanja prehistoričkih gomila na Glasincu godine 1896. (Sa 59 slika u tekstu.)

Dr. Karlo Pač: Iz Crne Gore. (Sa 4 slike u tekstu.)

IX. 1897. 1. svezak. Sadržaj:

Dr. Ćiro Truhelka: Slavonski banovci. (Prinos hrvatskoj numizmatiki.)

Tomo Dragičević: Nalazište iz neolitičkoga doba na Kraljevinama kod Novoga Šehera.

O. F. Nuber: Prinos kronologiji slavonskih novaca.

Razprava dra. Truhelke o „Slavonskim banovcima“ obuhvaća 160 strana „Glasnika“ te sačinjava samostalno djelo, koje je zato i napose otisnuto. Razpravi je priključeno 35 slika novaca raznog tipa, 5 pečata i 14 grbova, u sve dakle 114 slika napravljenih po nacrtima. Grebota što slike novaca i pečata nijesu napravljene heliotipijom, jer bi to u velike povećavalo vrijednost ove krasne i temeljito proučene monografije, koja je ipak doisto izpunila „veliku prazninu“, koja se je osjećala na polju jugoslavenske numizmatike. Radnja je ovako razdijeljena:

I. Povjest novčarstva u Slavoniji:

1) Uvod. 2) Regalno pravo rudarenja. 3) Jus eudendoe monetae. 4) Područje u komu su banovci po zakonu vrijedili. 5) Banska komora. 6) Luerum camerae. 7) Desetina od lukra. 8) Banovi, koji su kovali novac. 9) Novci Pavla i Mladina Šabića. 10) Komorni grofovi (Comites camerae). 11) Najamni ugovor od g. 1344. 12) Dokimne banske kovnice. 13) Osnutak i dokimne autonomne kovnice.

II. Utezi i novčane vrijednote:

1) Marka. 2) Ferto i pondus. 3) Pensa. 4) Zibra. 5) Dinar, obol i bogatin. 6) Forinta i groš.

III. Stari računi:

1) Iz popisa papinskog biru. 2) Računi sedmog decenija XIV. vijeka.

IV. Heraldčki motivi na banovcima:

(Stari grb „Slavonije“).

V. Natpis.

VI. Sigle.

VII. Težina i finoća banovaca.

VIII. Novci sa grbovima banova:

- 1) Štefan III. Vodičanski. 2) Štefan i Ivan Babonezići (1309—1323.). 3) Nikola Lindva (1343—1346.).
4) Nikola Seć (1346—1352., 1361—1368.). 5) Vojvoda Štefan (1350—1354.).

IX. Ugarski banovci po uzoru slavonskih:

- 1) Pečujski banovci. 2) Srijemski banovci. 3) Ostrogonski banovci. 4) Vacki banovci. 5) Prijegled vrijednata najobičnijih ugarskih banovaca.

X. Sistematički priegled slavonskih banovaca:

- A) Prva vrsta banovaca.
B) Druga vrsta banovaca.
C) Treća vrsta banovaca.
D) Bagatini.
E) Dodatak. — Banovci, kovani u ugarskim kovnicama po uzoru slavonskih banovaca.

XI. Serecs banorum.

XII. Listine — njih na broju 17.

Věstník českoslovanských museí a spolků archaeologických. Roč. II. Čís. 1. Sadržaj: Domoljubna zadaća muzejalnih društava. — Pri nestašici arhiva. Piše Al. Svoboda. — Popis listina i društvenih pečata mjesta u kotaru Dolno-kraljevičkomu. Priobćuje Jan Valchář. — Arheologički sadržaj časopisa „Vesmir“. — Naš puk čuvarima starina. — Nahodjaji. — Viesti, gdje je na prvom mjestu ona o smrti neprežaljenog našeg prof. Don Simeona Ljubića, uz kratak ali točan životopis. — Literatura: Český časopis historický. Prvi pražki glasnik starina i novaca, izdaje Fr. R. Chaura, numizmat i starinar u Pragu. Jungmannovo nám. 773. II. Číslo 5. r. 1896. — Živa. — Zeitschrift für österreichische Volkskunde. — Umělecko-průmyslové museum obchodní a živnostenské komory v Praze. Zpráva kuratoria za spravní rok 1895. — Hlíáka. Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelém k apologetice a filozofii. — Číslo 2 Sadržaj: Poreďanje i izlaganje numizmatičnih sbiraka. Piše Klim. Čermak. — Domoljubna zadaća muzejalnih društava. Konac. — Glavna skupština muzejalnoga društva „Palacky“ u Poličicích. — Kotarsko društvo u Mnilovom Gradištu. Piše Bronislav Charvatský. — Izvješće upraviteljstva muzejalnoga društva. Novo bydzovskoga za god. 1896. podnešeno u glavnoj skupštini dneva 29. list. 1896. — Iz predhistoričkih iztraživanja u Bosni. Klimentič. — Česka predhistorija u c. kr. dvorskom muzeju u Beču. Priobćuje I. V. Želízko. — Viesti — Nahodjaji. — Literatura: Nakladna kuća J. Otto u Pragu navršila je upravo 25. godišće svojeg domoljubnog djelovanja. Kl. Čermak. — Stolna crkva Sv. Duha u Kraljevgradu. Napisao Václav Kalaš. — Starohrvatska prosvjeta. Glasilo hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu. Urednik joj Frano Radić. God. II. Br. 3. U Kninu 1896. O tom broju našeg časopisa ovako se izrazuje g. Kliment Čermak: Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu u Dalmaciji ozbiljno shvaća svoju ulogu, a može se reći obilnim uspjesima. Uredilo muzej, podupire iztraživanja i izdava časopis, koji, hvala djelatnomu i marljivomu uredniku, sadrži riedko blago za stariju povjest Jugoslavená, a osobitom prednošću obzire se na starohrvatsku umjetnost, koju su prije nazivali slovenskom umjetnošću. Taj broj sadrži urednikov članak: „Mrtvački ostanci nadjeni u prostu grobu na starohrvatskom groblju uz biskupsku baziliku Sv. Marije u Biskupiji kod Knina“. Tamo otkriveni koštur i kod njega ostruge 16·8 cm. duge i 8·2 cm. široke, željezne i urešene vijugastom valovitom ertom, taširane radnje, u kojoj su, izpoviedam, Jugoslaveni odlični i do dneva današnjega. I na krajevím nmetnute četverolistne ružice u obrubim, kao što se ukazuju na moravskom vezivu. To je dokaz, da ima jedinstva u slavenskoj umjetnosti. Kod koštura su bila dva biz. novca itd. — Fr. Stip. Zlatović napisao je topografske crtece o hrvatskim župama u Dalmaciji od Velebita do Neretve. Radnja veoma zaslužna i skupljena mravljom uztrajnosti. Fr. Radić učinio je umjetničko putovanje k davnim benediktinskim crkvama u Komiži na otoku Visu i na susjednom otočiću Biševu, što prati takodjer nacrtom crkve Sv. Mihovila na Visu, gdje se vidi, da je i na dalmatinskim romaničkim crkvama apsida bila kadgod uglasta i da je crkva bivala okružena pilovima i da je otar bio postavljen prema začeonom zidu. Vid Vuletić-Vukasović neumorno sabire staro-bosanske nadpise i tumači jih. Fr. Radić navodi tri glagolska nadpisa Gornjeg Kosinja u Senjskoj biskupiji, a najzanimiviji od njih je onaj kneza Anža Frankopana iz početka XVI. vieka. Isti urednik sakupio je važnih dokaza, da plohorozba na krstionici stolne crkve spljetske predstavlja hrvatskoga kralja Tomislava (pogrešno je pisao *Tudimira*) iz X. vieka. Zatim sliede društvene viesti. Najveća je nesreća zadesila društvo smrćn staroga Ljubića, kojemu je posvećena uspomena u viestima“. — La Gazette numismatique. — Živa. — Průvodce sbírkami musea kral. Českého v Praze. — Vlastivěda Moravská. — Spracován kujněho železa, jeho vznik, vývoj, úpadek a znovuzrojení. Napsal Lad. Haněl. — Čís. 3. Sadržaj: Gradski muzej u Kraljevom Gradcu. — Iz rimskih nalazišta u Kostolcu blizu Požarevca u Srbiji. — Česka

predhistorija u sbirkama c. kr. dvorskoga muzeja u Beču. — Iz gomila u Bosni i s rimskih grobova u Mostaru. — Poredanje i izlaganje numizmatičnih sbiraka. — Vesti i nahodjaji. — Literatura: Tovačovska kniha ortelá olomuckých, sbírka naučení a rozsudků vedle práva magdeburskeho, orelním právem olomuckým, menšimu právu tovačovskemu od r. 1430—1689. vydávaných. Sestavil a úvody opatřil V. Prasek 1896. — Průvodce po Národopisném Museu Československém; Sepřal dr. L. Niederle, správce musea. Praha 1896. — Příspěvky k dějinám národopisu československého. — Památky archaeologické a mistopisne. Dílu XVII. sešit IV. — Mittheilungen der k. k. Central Commission XXIII. dílu svazek první, 1897. — Kwartalnik historyczny za redakce Alex. Semkowicze. Ročník XI. sešit I. 1897. ve Lvově. — Materiali po archaeologijata na Blgarija od Vaclava Dobruského. — Čis. 4. Sadržaj: Dr. Jindřich Wankel † (nekrolog). — Književno bratstvo u Časlavi. — Nekropole u Jezerinama u Bosni. — Vesti i nahodjaji. — Literatura: Časopis společnosti přátel čes. starožitností v Praze. č. 4. — Popis školního okresu Plzeňského, u kterého je zlamenita rozprava Fr. X. Francea: „Præhistorická doba na Plzeňsku“. — O dosavadním a přítim působení umělecko-průmyslového musea obchodní a živn. komory v Praze. — J. L. Červinka: Dějiny Moravy a præhistorická archaeologie. 1897. — Byla-li chirurgie v kamenné době? od ruskog archeologa kneza Pavla Ara. Putatina. — Zkoumání kostí a lebek českých v kostnicích venkovských. Napsao dr. J. Matieška. — Rozpravy České Akademie roč. V. čis. 62. V Praze 1896. — Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Letnik VI. sešitek 6. — Zprava kuratoria městského průmyslového musea pro s. v. Čechy v Hradci Králové za rok 1896. — Katalog sbírky předloh umělecko-průmysl. musea obchodní a živnostenské komory Pražské. Sestavil F. A. Borovský, kustos. Praha 1897. — Welt-Post Internationale Zeitung für Sammelwesen und Kunstgewerbe, čis. 1. roč. 22. Wien XIX. Chefredacteur Karl Goldmann. — Jan Blachoslav a Jan Sosquin. Příspěvek k dějinám české hudby a theorie umění XVI. věku. Nap. O. Hostinský. — Věstník České Akademie úsare Františka Josefa. Roč. VI. čis. 1. Zpráva o studiích pramenů mincovnictví vykonaných podporou České Akademie Kl. Čermákem itd. — Dom a škola.

Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze. Redaktor Jan Soukup. Roč. IV. Čis. 2. i 3.

Sbornik musealne slovenskej spoločnosti. Turčiansky, sv. Martin. 1896. Roč. I. Sv. II.

Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Urejuje Ant. Koblar. Letnik. VI. Seš. 1, 2, 3, 4, 5 i 6.

Kralj Tomislav i njegovo doba. Napsao Rudolf Horvat. Zagreb. Tis. A. Scholza 1896., str. 47 u 8-ni. Knjiga sadrži sliedeća poglavja: 1. Tomislav je prvi hrvatski kralj. 2. Vanjske prilike oko Hrvatske početkom X. vijeka. 3. Nutarnje prilike u Hrvatskoj početkom X. vijeka. 4. Prvi rat s Bugarskom. 5. Krunidba kralja Tomislava. 6. Prvi spljetski sabor. 7. Drugi rat s Bugarskom. 8. Drugi spljetski sabor. U kratkoj svojoj izpitnoj zadaći mladi je književnik za svoj predmet prilično dobro iscrpio povjestnu literaturu, ali je za prikazanje prave slike Tomislavovog doba zanemario jedno od glavnih pomagala za pisanje povjesti, to jest arheologiju. Da se bude obazreo na zlamenite posljedke arheologičkog i povjestno-umjetničkog izraživanja postignute djelovanjem našeg društva u 10 godina njegovog obstanaka i objelodanjene u „Viestniku hrv. ark. društva“ u Zagrebu, te u knjizi „Hrvatski spomenici“ od prof. Dra. Fraua Bulića i u dva prva godišnjaka ovog časopisa, kao što i na zadnje poglavje Dra. Rački-eve knjige „Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća“, bio bi mogao napisati krasno jedno dopunitbeno poglavje svojoj knjizi pod naslovom: „Kulturne prilike u Hrvatskoj za vremena kralja Tomislava“, i bilo bi mu zaisto izpalo najobširnije, najzanimivije i najtemeljitiije poglavje, ili bi bar mogao bio dotjerati i onako posve kratko i posve mršavo poglavje „Nutarnje prilike u Hrvatskoj početkom X. vijeka“. Premda se još nije obazirao ni na geografsko prostiranje hrvatske države, ni na njezinu razdiobu u županije, a, u pogledu na vanjske prilike oko Hrvatske, omalovažao je djelovanje najglavnijeg čimbenika u razvoju onodobnih prilika i događaja, t. j. rimske crkve i njezinih poglavica, svetih otaca papa (str. 6), može ipak kazati, da je u toj monografiji gosp. Horvat dosta viešto prikazao sliku vojničkog i političkog djelovanja prvog hrvatskoga kralja Tomislava.

Uredništvo.

Državni rizničari Dubrovačke Republike (I tesoreri di S. Maria Maggiore e l'Opera Pia). — **Carinarski sustav Dubrovačke Republike** (Il sistema doganale della Repubblica di Ragusa). — **Prilozi k arhivalnijem pabircima Dubrovačkim** (Notezze ad una scorsa per gli archivi di Ragusa). Napsao Dr. K. Vojnović. (Preštampano iz knjige CXXVII. i CXXIX. „Rada“ i knjige XXVIII. „Starina“ jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) U Zagrebu, tisak Dioničke tiskare 1896.

Ova tri navedena djela preštampana su u posebnu oveću knjigu, te je od velike zlamenitosti za unutrašnji život i za odnošaje grada Dubrovnika, te prave riznice za poznavanje svih jugoslavenskih državica; a dakako, samo nam je ime vrlo sačinitelja prava jamčevina, da je ovaj prilog baš otkriveno blago, te će se po njemu razjasniti na dostu mjesta i opća povjest, a osobito što se tiče odnošaja iste Republike za *odkup robova*. — Ovdje su istaknute različite zaklade, n. p. *Bastije i zaklada Kristovijeh siromaka, zaklade crkvama, zaklada okuženika, zaklade crkvama dubrovačkih nasclbina na istoku, zaklade za dumne* i t. d., al' je za nas u velike zanimivo pitanje za otkup robova, te se tu potanko pokazuje prostrano djelovanje *rizničara* i *skrbnika* u korist potištenijeh robova u barbareškim rukama. Ovo djelovanje rasyjetljuje podobro povjest republike, te na temelju navedenijeh činjenica lasno je usporediti i zauzimanje republike Sv. Marka, a tako i rimskih papa, koji su vazda dizali glas proti toj nečovječnoj trgovini i za to namjenjivali neke erkovne dohotke. — Iz svih će ovijeh prispodoba ispasti pravi odnošaji i kulturno stanje grada Dubrovnika, biva slika trzanja ljuckoga roda prama savršenosti . . . — I *carinarski je sustav* zlamenit, te su u njemu navedeni različiti odnošaji i pristojbine, a na strani 17—19 *carina je na robove*. Tu ispada, da se trgovina vodila još od XIII. vijeka sa strane Dubrovčana i Kotorana sa robovima iz Bosne i iz Srbije; al' Dubrovnik je, izmegju prvijeh država u Evropi, zakonom od 27. januara 1416. zabranio nečovječno trgovanje s robovima, a to uz prijetnju taminice i velike globe. Bilo je samo dozvoljeno gragjaninu grada Dubrovnika, da kupi roba za svoju službu, jer je tako bio rob slobodan u zemlji, gdje nije bilo ropstva niti ga se trpljelo, barem prividno, jer je s početka XV. vijeka odregjena u Dubrovniku carina za robove, a to je biljeg, da se barem provlačila, jer se ojednom nije moglo iskorijeniti ovako golemo i opće zlo, jer su ga i Mleci bili ukinuli još godine 864. pod duždom *Orsom Partecopazzom*, a ponovili su zabranu godine 960. pod duždom *Pietrom bandianom*, al' su ipak vodili rečenu trgovinu još XII i XIII. vijeka, pa i dalje, to kao i njihovi takmaci Gjenovezi, Pisanci, Katalonci i Amalfitanci. — Ovdje je o svemu tomu dosta podataka, te je i ovaj prilog dobra riznica za savjestna povjestničara, gdje mu je erpiti baš zlatnijeh podataka, po kojima je pragmatično ispitivati gragjanske krijeposti i podvige grada Dubrovnika . . . — Napokon smo harui g. piscu i za *priloge k arhivalnijem pabircima Dubrovačkijem*, jer nam pokazuju što je zlamenita u jugoslavljanskoj Atheni, a uz to i prinaša gdje koje bilješke i listine, pa eto sve je uputa za povjestničara, koji neće otsada dolaziti u Dubrovnik zažetijeh očiju, pa je dostojno i pravedno, da se pohvali ovaj rodoljubni rad g. pisca, a uz to je željeti, da se nastavi ovakijem radom sve postepeno po bibliotekama i po arhivima u Dubrovniku, a ovo će biti prvi početak sustavnoga rada, jer je dosada slično ispitivanje bilo za *diletantizam*, biva nu *priskočimice*, pa bi se dosta toga sudilo i prosudilo a priori, *quod Dans acertat*, jer tada *historia* nemože biti *testis temporum* . . .

Vid Vuletić-Vukasović.

Izvještaj

Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjeseec.

Društvo je podporom od 500 for. pruženom od slav. poglavarstva grada Zagreba, izvelo izkopine u Biskupiji kod Katića bajama. Tu je otkriveno jedno krilo prostrane i ukusne sgrade sa jednom crkvom. Izkopine su izvedene u razmjeru podpore udjeljene i zato niesu dokončane. Nagadja se da bi drugo krilo sgrade imalo biti veoma obsežnije, za to sad ob uspjehu kroz ove izkopine postignuto do konačnog svršetka radje, nije umjestno načinati, nego ograničujemo na izjavu, da je obilno naplaćen, pošto se s ovim izkopinama postiže nov bogat prilog za poviest umjetnosti iz dobe hrvatske samovladavine. — Ob ovim izkopinama podnieti će se ipak što skoro uz tlocrte sgrada otkrivenih i slike predmeta našastih slav. poglavarstvu grada Zagreba, bi veledušno raspoložilo, da i preostatak izkopina daljnom podporom istoga bude izveden. prvašnoj namjeri društvenoga upraviteljstva i slavnoga poglavarstva, ove izkopine budu pravom mogle nazivati: „Izkopine izvedene podporom slob. i kralj. glav. gradu Zagrebu“ — kao ne sumnjamo, da će ove izkopine biti na diku i gradu Zagrebu, čijom podporom bivaju izv. i narodu hrvatskomu, na čiju se slavnu prošlost odnose.

Prigodom ovih izkopina oko 200 met. daleko u sjevero-iztok, na oranice u Ačima Prijića, naišlo se na tragove takodjer prostranih sredovječnih sgrada, te je društveno upraviteljstvo sa vlasnikom zemljišta sklopilo bilježničku pogodbu, da s vremenom, kad društvo uzmogne, bude i ovdje poduzeto izkopavanje.

Glavni izvjestitelj društvenoga znanstvenoga odbora i urednik „S. P.“, društvenom podporom u dva navrata, o pokladnim i uskršnim praznicima, obišao je obzirom na naše starine, dubrovačku okolicu i postigao uprav neočekivana uspjeha, te sakupio dragocjena povjestno-umjetničkoga gradiva, koje će mal a mal biti objelodanjeno u našem časopisu.

Uslied upita Ministarstva Bogoštovja i Prosvjete u Beču, središnje povjerenstvo za sačuvanje umjetničkih i povjestničkih spomunika u Beču izvjestilo je, da neima nikakove protivnosti za naumljeno srušenje crkve grko-istočne u Drnišu, uz jedinu preporuku, da ako bi pri rušenju slučajno se otkrilo bud kakovih spomenika, da budu poklonjeni našem društvenomu muzeju.

Nemamo velike nade, da će se što starinarskog u onoj crkvi otkriti, ali ipak nas raduje s načelnog stanovišta ova prva dobrohotna pažnja slavnog središnjeg povjerenstva, u koliko se je nadati, da će se slične odluke izdavati u eventualnim prigodama rušenja ili popravljanja troškom države drugih crkava, gdje se za isvjestno zna, da ima starinskih spomenika, kao gradivo uloženi.

Stupiše neposredno u naše društvo kroz god. 1896.:

Petar Skok, učenik V. gimn., Rakovac (Karlovac).

Neposredno stupiše za god. 1897.:

Fra Valter Šmid, O. S. B., Amont, Mikula Frano, porezni činovnik, Budua, Boka Kotorska. O. Josip Grujica, župnik, Suhidolac, Trogir. Jakovljević Petar, pok. Stjepana, trg. putnik, hrvatski radnik, Zagreb. Josip Modrić, prof. veleposjednik, Benkovec. Ratković Antun, pučki učitelj, Kievo, Vrlika.

Sakupio povjerenik Petar pl. Akačić:

Dr. Ante Mladinov, liečnik, Šolta. Frano Sladović, trgovac, Korčula. Dr. Gjivanović, Zadar. Dr. Vjekoslav Rubignoni, Šibenik.

Sakupio povjerenik Eduard pl. Wodwařka:

Levin Iveković, farmaceutor bol. mil. braće, Zagreb. Emil Kvaternik, trgovac, Zagreb.

Stupiše kao članovi utemeljitelji zauzimanjem povjerenika g. Peroslava Paskiević-Čikare:

Eugen Volani, trgovac, Zagreb. Pavao Gugler, biskup Omiški, prior Vranski, Zagreb.

Kroz zadnji tromjeseec prispješe društvu sljedeći milodari:

Kažimir vitez Abelić, 4 kr. — Ivan Radeljka, 1 kr. — Niko Pavelić, veleposjednik (Gospić), 10 kr. — Ferdinand Knobloch, 1 kr. — Vico Vilčić, posjednik (Drniš), 2 kr. — Ivan Štrkalj-Milić posjednik (Drniš), 1 kr. — Drniški biraići 3 kr. 40 hl. — Ivan Grčević i štovatelji pok. Vinka Dračara u Otočcu, mjesto vienca 30 kr. — Čitaonica Otočka na uspomenu Vinka Dračara, 20 kr. Visoka kr. zem. vlada u Zagrebu 200 kr.

Svim veledušnim darovateljima budi društvena najdublja zahvalnost.

vaju se čestiti društveni povjerenici, da nastoje što bolje „Starohrvatsku Prosvjetu“ razširiti, te što više društvu sakupiti članova. Sa dosadašnjim predplatama i članarinama tek se mogu podmiriti potrošci oko društvenog života. Sa eventualno novim predplatama ili članarinama društvo bi nastojalo, da nastavi od tri godine obustavljene izkopine, koje sa svih strana društveni mašklin očekivaju. Tom namjerom mogu se slobodno svakom imućnijem Hrvatu predstaviti, da onako neznatnim godišnjim doprinosom podupre obret najdavnijih i najslavnijih narodnih spomenika, a teško da će se naći i cigli sviestan rodoljub, koji bi taj preznameniti podhvat prezreo.

Moljeni su gg. članovi i predplatnici, da nekasne ovogodišnji prinos društvu poslati, kao što da svaku neurednost u primanju glasila ili slučajne promjene u adresama izvole odmah društvenomu upraviteljstvu u Kninu dojaviti. Ona pak gospoda, koja su lani redovito „Starohrvatsku Prosvjetu“ primala a nisu još lanjski prinos podmirila, neka to što skorije učine ili društvu primljene brojeve povrate.

I tečaj „Starohrvatske Prosvjete“ može se još kod društvenog upraviteljstva u Kninu dobiti.

Svoj učeočoj hrvatskoj mladeži biti će „Starohrvatska Prosvjeta“ ustupljiva za pola cijene, a pučkim učiteljima, koji obećaju poslati društvu tekom godine po dva izvještaja o starinama svoje okolice, „Starohrvatska Prosvjeta“ šalje se badava.

Upraviteljstvo.

Upozorujemo p. n. gg. članove našega društva, da je izašla u Sarajevu u Zemaljskoj Štampariji jur u predzadnjemu broju našega glasila oglašena rasprava Dra. Čire Truhelke:

„Slavonski Banovci“,

Prinos Hrvatskoj Numismatici,

te je susrela obćenu povoljnu kritiku, o čemu će biti opetovno pisano i u našem glasilu. Za to vriedi da ta rasprava bude nabavljena od svakoga rodoljuba, koji se ponosi svojimi starinama, dosljedno i hrvatskom numismatikom.

Knjiga je u 8-ni sa 160 stranica i sa mnogobrojnim slikama ilustrirana, a vriedi 2 for.

Može se nabaviti i kod

Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva

u Kninu.